

SOKOLOVSKO

Č. 2
2016

Erbdenkmal Kirche in Falkenau

Obchodní dům Eduarda Kronbergera v Chodově (viz článek na str. 2).

Pomník z roku 1946 u budovy habartovské základní školy (viz článek na str. 24).

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Kronbergerovi – chodovské oběti holocaustu (Miloš Bělohávek)	2
Elpognárové z Dolního Šenfeldu - Zapomenutý šlechtický rod z Loketska (Jan Boukal)	7
Útěcha a utrpení – životní příběh kraslické antifašistky Marie Günzl (Vladimír Bružeňák)	9
Příběh kraslické mumie (Milada Čermáková)	15
Česká škola v Bouči (Helena Kavková)	19
Zajímavé poznatky k historii Sokolova (Jiří Kubiček)	20
Pomník padlých četníků v Habartově (Josef Macke)	24
Německá kolonizace na Kraslicku (Stanislav Meisl)	27
Historie památníku sovětských zajatců v Sokolově (Jan Rund)	32
Výjimečnost kynšperských betlémů (Pavel Vaculík)	37
Loketský lékař Wilhelm Feig (Aleš Vopat)	39

Slovo redakce

Hledání autorů

Počet lidí, kteří přispívají nebo v minulosti přispěli do našeho časopisu, utěšeně roste. Jsou mezi nimi dlouholetí psavci, kteří se rádi podílejí se svými poznatky s veřejností, a my jsme jim poskytli jen jednu z dalších příležitostí, jak se spisovatelsky seberealizovat. Další skupinu našich autorů tvoří lidé, kteří se v běhu života dostali k zajímavé akci, například k opravě kapličky nebo k rekonstrukci hřbitova a pocítili potřebu informovat o svých zajímavých, byť jednorázových zážitcích veřejnost a poukázat na to, že i v zapadlých vískách našeho Sokolovska pulzuje život. V posledních letech se díky kolegovi Bružeňákovi daří vyhledávat mladé lidi se zájem o historii našeho regionu a motivovat je k tomu, aby své poznatky a výsledky bádání sepsali a uveřejnili. Nemusím příliš zdůrazňovat, jak jsme za to rádi a vděční.

Již v začátcích jsme si vzali za úkol informovat nejenom o historických faktech, ale popularizovat i přírodovědné souvislosti. Přestože se z podstaty časopisu přírodním otázkám věnujeme jen v menší části, shánět články o přírodě je překvapivě obtížné. Metodologie vytváření článku je zde zřejmě oproti historickým faktům rozdílná. Originální ještě nepublikovaná data se musí získat z přírody, z vlastního pozorování, osobní zkušenosti. Je zde široká škála různých oborů a tím pádem i specializací, jeden člověk všechno neobsáhne. Obrácím se proto na všechny, co mají přírodu rádi. Na myslivce, rybáře, mykology, ornitology, zoology, botaniky, entomology nebo „jenom“ nadšené amatéry. Pomozte nám odhalovat krásy Sokolovska a zpravit o nich naši veřejnost.

Miroslav Makovička

Titulní strana: Arciděkanský kostel sv. Jakuba Většího z doby před rokem 1746. Viz článek na str. 20.

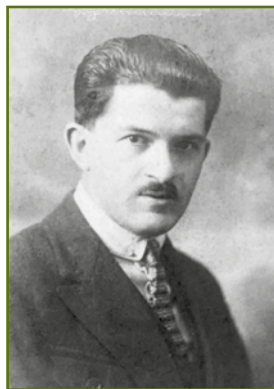
SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 7, číslo. 2 / 2016
Vydává: MAS Sokolovsko, o.p.s.
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: PhDr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Ing. Miroslav Makovička,
PhDr. Vladimír Bružeňák, Ing. Petr Krása,
Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR. 19466
Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

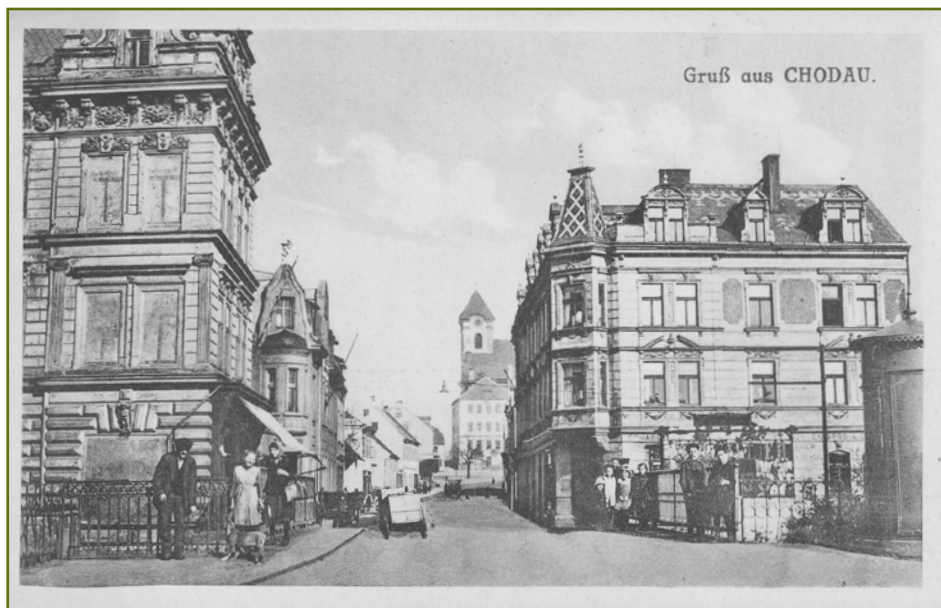
Kronbergerovi – chodovské oběti holocaustu

V minulém roce jsme si připomínali výročí konce druhé světové války, nejhoršího konfliktu v dějinách lidstva. Tento konflikt více či méně zasáhl do života všech obyvatel tehdejšího světa, zničil miliony životů, rozvrátil celé kraje a země. Ani náš region a Chodov nebyly výjimkou. Stovky obyvatel Chodova během války zemřely. Někteří v boji na frontách, jiní při náletech, ve věznicích a koncentračních táborech. Nejsmutnějším odkazem a varovným mementem tohoto konfliktu je pak holocaust – cílená, masová a systematická likvidace těch, kteří nesplňovali nacistická měřítká rasové a ideové čistoty. Proto bych vám chtěl přiblížit jeden ze stovek příběhů chodovských obětí druhé světové války, příběh rodiny chodovského židovského obchodníka Eduarda Kronbergera.

Chodov byl dlouhá staletí tvořen téměř ze sta procent obyvateli německé národnosti. Češi se do něj začali stěhovat až v době první republiky a židovských rodin žilo ve městě jen několik. Nejbohatším chodovským obchodníkem židovského vyznání byl Eduard Kronberger. On sám z našeho regionu nepocházel, narodil se v roce 1865 v jihočeské Bechyni, odkud se na konci 19. století se svou ženou přestěhoval do Chodova, kde zakoupil starý barokní hostinec v Hlavní ulici. Zde se Eduardovi a jeho ženě Jenny narodily čtyři děti. V roce 1896 to byl syn Walter, kterého následovali Frieda (1898), Oscar (1899) a Erna (1903). Brzy se mu začalo velmi dařit a jeho velkoobchod s potravinami byl rok od roku výnosnější. Proto si v roce 1905 mohl postavit na místě starého

Walter Kronberger (památník Yad Vashem).

Dům Eduarda Kronbergera.

Frieda a Erna Kronbergerovy jako děti.

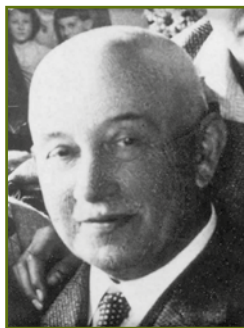
Frieda Kronbergerová s dcerami Alicí a Věrou.

Oskar Kronberger (památník Yad Vashem).

Erna Kronbergerová (památník Yad Vashem).

Eduard Kronberger (památník Yad Vashem).

Erna Sternová, roz. Kronbergerová krátce před transportem do Terezína.

*Ida a Ruth Kronbergerovi
v Karlových Varech, rok 1938.*

Nákladní vůz firmy Kronberger.

hostince výstavný nárožní dům, který svou velikostí a zdobností výrazně převyšoval většinu tehdejších chodovských stavení. Dnes v tomto domě (čp. 18) na konci Staroměstské ulice sídlí služebna Policie ČR.

Chodovští židé (a tedy i Kronbergerovi) se na společné bohoslužby scházeli v hotelu Anglický dvůr (během první světové války přejmenovaný na Chebský dvůr) v dnešní ulici Dukelských hrdinů, kde si pronajímali místnost jako modlitebnu. Chodov nikdy vlastní synagogu neměl – matriky a záznamy vedla v té době sokolovská židovská obec, stejně tak zde nikdy nebyl ani židovský hřbitov. V době před rokem 1938 žilo v celém městě jen přibližně patnáct rodin židovského vyznání.

Během období první republiky firma výborně prosperovala a Kronbergerovi zakoupili pro potřeby velkoobchodu ještě sousední (dnes již neexistující) dům v Tyršově ulici. Ve třicátých letech Eduard Kronberger postupně předal vedení rodinného obchodu svému nejstaršímu synovi Walterovi, který firmu rozšířil o filiálku v Nejdku. Rodina patřila k chodovské honoraci a využívala všech možností, které jim poskytovalo blízké lázeňské město Karlovy Vary. Výlety do Grandhotelu Pupp byly pro rodinu nedělní tradicí. I když se u Kronbergerů v domácnosti hovořilo německy, navštěvovali vnuci a vnučky starého Eduarda Kronbergera v Chodově českou školu, neboť jejich rodiče považovali znalost češtiny za důležitou pro obchod.

Zlom v životě rodiny přichází s druhou polovinou třicátých let, kdy jsou na vzestupu protizidovské nálady a dochází k radikalizaci německého obyvatelstva v Československu. Vrcholem je pak podzim 1938, kdy je

české pohraničí připojeno k Německu. Kronbergerovi věřili, že situace nebude tak fatální, a proto se rozhodli v Chodově zůstat. Z tohoto přesvědčení vystřízlivěli v noci z 9. na 10. listopadu 1938. Tehdy byly na celém území Německa ničeny židovské obchody a modlitebny, vypalovány synagogy a napadání židovští obyvatelé. Střepy skla, které další den ležely na dlažbách stovek měst po celém Německu, pak této noci daly i jméno – křišťálová. Chodov bohužel nebyl v tomto směru výjimkou. Sousedé, se kterými žili Kronbergerovi v Chodově více než čtyřicet let, během této noci vysklili kamenním okna jejich domu a vyrabovali obchod.

Svatební fotografie Idy a Waltra Kronbergerových.

Oslava narozenin Eduarda Kronbergera v roce 1935.

Další den ráno se většina rodiny rozhodla odstěhovat do zatím relativně bezpečného středu Čech, do Berouna a posléze do Prahy. V Chodově zůstal zlomený tříasedmdesátiletý Eduard Kronbeger, který odmítl opustit dům, který vystavěl, a město, kde prožil většinu svého života. Podle svědectví jeho vnoučat mu křišťálová noc, kdy se proti němu postavi-

li jeho sousedé, které znal celý život, vzala chuť dál žít. Společně s ním zůstala v chodovském domě i jeho dcera Frieda s manželem Josefem Bergmannem a dvěma dcerami. Jelikož Josef Bergmann byl Němec římskokatolického vyznání, věřil, že dokáže svou židovskou manželku i dcery ochránit.

Svého tchána však ochránit nedokázal. Starý Eduard Kronberger byl 22. června 1939 zatčen gestapem a obviněn z provinění proti §175 StGB. Tento paragraf trestal sexuální styky mezi osobami mužského pohlaví a v nacistickém Německu za toto provinění hrozilo i pět let vězení. Paragraf se dokonce nevztahoval jen na samotnou soulož, ale i na pouhou možnost, že by k takovému činu mohlo dojít. Německé úřady našly pět svědků, kteří dosvědčili devět případů homosexuálního styku, kterého se měl Eduard Kronberger dopustit. Během procesu, který se konal před soudem v Chebu, jej zastupoval židovský advokát dr. Oswald Glück z Kynžvartu a ten založil obhajobu na tom, že jeho klient byl k veškerým doznáním přinucen a svědectví jsou smyšlená. Přesto byl Eduard Kronberger 2. dubna 1940 odsouzen ke čtyřem a půl letům vězení a pěti letům ztráty občanských práv. Byl odvezen do věznice Waldheim v Sasku, kde 27. října 1940 zemřel na celkové vyčerpání organismu a jeho ostatky byly pochovány na tamním vězeňském hřbitově.

Mezitím se v Berouně rozhodl Walter Kronberger, nová hlava rodiny, poslat své děti (a svého synovce) z Československa do bezpečí. Starší syn Adolf (po válce si změnil jméno na Avram) byl zachráněn organizací Alija mládeže, která odvážela židovské mádežníky do Palestiny. To však nebylo možné u mladších dětí. Walter Kronberger proto využívá setkání s mladým Angličanem Nicholasem Wintonem, který zprostředkovává dopravu dětí do Velké Británie. Po dohodě s rodinou posílá svou dceru Ruth a svého synovce Kurta pryč ze zbytků Československa. Když se s nimi na pražském hlavním nádraží loučí, tak jistě doufá, že je to zbytečná opatrnost a že se za pár měsíců znovu shledají. Nikdo, kdo zůstal v Praze, však válku nepřežil. Walter Kronberger a jeho žena Ida, Erna Sternová (roz. Kronbergerová), Oscar Kronberger a jeho žena Anna. Všichni byli nejprve transportováni do ghetta v Terezíně, odkud v průběhu války odjížděly vlaky do vyhlazovacích táborů. Většina rodiny zemřela v Osvětimi. Nejstarší člen a hlava rodiny – Walter Kronberger – zemřel jen pár týdnů před koncem druhé světové války v Dachau.

Eduard Kronberger s vnoučaty.

Ida Kronbergerová a Ron Kagan (klečící) se starostou města Chodova během pokládání kamenů zmizelých v roce 2015.

Pan Kurt Stern (duben 2016).

V Chodově se podařilo Josefu Bergmannovi ochránit své dcery a svou ženu před transporty až do roku 1944. Ovšem za cenu toho, že byl v roce 1943 donucen převést většinu svého majetku na německý stát. Jen díky tomu byla jeho žena Frieda a dcery Věra a Alice transportovány do Terezína až na podzim roku 1944 a tam se dočkaly konce války. Po návratu z Terezína byla rodina Bergmannova zařazena do odsunu a v roce 1946 vysídlena do Německa.

Z pražské části rodiny přežily hrůzy druhé světové války jen děti, které odvezly do bezpečí vlaky vypravené do Anglie Nicholasem

Wintonem. Ten tímto způsobem zachránil z Československa 669 převážně židovských dětí. Mezi nimi i dva Chodováci. Kurt Stern a Ruth Kronbergerová (vnuk a vnučka Eduarda Kronbergera) dnes stále ještě žijí v Izraeli a v USA a jejich děti, vnučata a pravnoučata pak v mnoha zemích po celém světě.

Chodovské oběti holocaustu (a obecně oběti holocaustu v našem regionu) jsou pro nás zatím málo známou součástí naší minulosti. V srpnu roku 2015 byly u domu Kronbergerových umístěny kameny zmizelých – stolpersteine - za zavražděné členy této rodiny. Pietního aktu se zúčastnili i potomci zachráněných dětí, kteří dnes žijí v Izraeli a Spojených státech. Díky těmto kamenům se Kronbergerovi alespoň symbolicky vrátili zpátky do města, kde se narodili a kde prožili většinu svého života.

Miloš Bělohlávek

Eduard Kronberger

30. 5. 1865 - 30. 10. 1940 ve věznici Waldheim

Walter Kronberger

14. 7. 1896 - 1945 v Dachau

Ida Kronberger (roz. Preuss)

19. 1. 1897 - 1944 v Osvětimi

Erna Stern (roz. Kronberger)

5. 3. 1903 - 1942 v Rize

Oscar Kronberger

12. 12. 1899 - 1943 v Osvětimi

Anna Kronberger (roz. Löwenhein)

16. 6. 1906 - 1943 v Osvětimi

Frieda Bergmann (roz. Kronberger)

20. 3. 1898 - osvobozena v květnu 1945 v Terezíně

Věra Bergmann

18. 11. 1921 - osvobozena v květnu 1945 v Terezíně

Alice Bergmann

12. 12. 1925 - osvobozena v květnu 1945 v Terezíně

Elpognárové z Dolního Šenfeldu

Zapomenutý šlechtický rod z Loketska

Rod Elpognárů (německy Elbognerů), píšících se dle Dolního Šenfeldu (Krásna), nepatří v českých dějinách mezi příliš známé šlechtické rody. Jak napovídá pojmenování rodu, svůj původ měli Elpognárové s největší pravděpodobností v Lokti. Erb Elpognárů byl čtvercý: v prvním a čtvrtém poli se nacházela v modrém (v jiné verzi ve žlutém) poli v lokti ohnutá obrněná ruka, ve druhém a třetím poli byl v červeném (popř. modrém) poli stříbrný hrozen. Klenotem nad přilbou byla opět v lokti ohnutá ruka ze štítu, která byla navíc po obou stranách opatřena trojicí pírek. V jiné verzi erbu ozbrojená ruka svírala mezi dvěma zlatými modré pštrosí pero. Počátky rodu jsou značně mlhavé. Amatérský historik Friedrich Bernau považoval za nejstaršího předka Elpognárů na základě erbovního znamení jistého Merklina z Elbogenu (Lokte), doloženého již roku 1288. Merklin po sobě zanechal syna Jindřicha, jehož příbuzným byl jakýsi Mikuláš († 1321). V erbu těchto měšťanských „Elbogenů“ se nacházela pouze v lokti ohnutá ruka. Jejich spojitost s pozdějšími Elpognáry se sice nedá vyloučit, ale současně ji nelze ani přímo doložit.

První spolehlivé zprávy o námi sledovaném rodu tak pochází až z konce středověku, kdy se v prameňech objevuje jméno Václava Elpognára (doložen 1495-1522), jenž byl služebníkem fojtů z Plavna, purkrabím na hradě Andělská Hora a zástavním držitelem hradu v Kraslicích, dle kterého se dokonce psal, jak dokazuje mimo jiné jeho korespondence s chebskou městskou radou (podepsán jako „Wenczel Elpogn(e) r zum Gresless“). Václav společně se Šliky na konci roku 1507 dobyl a vypálil město Kynšperk, zástavně držené Jetřichem z Gutštejna. Zanechal dceru Barboru Elpognárovou, která se provdala až do dalekého Posázaví za Jana Zručského z Chřenovic. Roku 1509 se objevuje Hanuš Elpognár, chebský měšťan a Václavův bratr, řešící tehdy své spory se Šliky. Hanuš se pak stal roku 1523 pánem na Kraslicích, o čemž víme z žaloby kněžny Barbory, vdovy po Jindřichovi z Plavna, dle níž Hanuš „uvázal se v zámek Grazles práva k tomu nemaje“. Na Kraslicích je naposledy připomínán roku 1525. Elpognárové na přelomu 15. a 16. století drželi kromě výše uvedených majetků i dolní část města Krásna, tedy tzv. Dolní Krásno (Unterschönfeld), dle kterého získali svůj predikát. Ve 30. letech 16. století dočasně nacházíme Elpognáry usazené v Horním Slavkově.

Patrně jiný Hanuš Elpognár (snad Václavův či Hanušův syn), věrný straník krále Ferdinanda I., koupil roku 1540 od Jetřicha z Kolovrat panství Bezdrůžice na Tachovsku. Jiří Úlovec a Zdeněk Procházka předpokládají, že za vlády Hanuše byl bezdrůžický hrad výrazně přestavován. Pro tamní kostel nechal Hanuš zhotovit křtitelnici se svým erbem. Do své držby získal i nedaleký hrad Gutštejn. Nedaleko Bezdrůžic sídlil i jeho příbuzný Linhart Elpognár sezením na Polžicích, jehož využil coby svědka, když roku 1559 potvrdil Bezdrůžicím privilegia. Hanuš zemřel roku 1566. Jeho synové Kašpar a Jiří Elpognárové panství Bezdrůžice zadlužili, a tak jej Jiří po smrti svého bratra Kašpara roku 1569 prodal Adamovi ze Švamberka, od něhož záhy Bezdrůžice přešly na Jáchyma ze Švamberka. Se Švamberky byli Elpognárové dokonce rodově spřízněni, jak dokazuje alianční znak

Erb Elpognárů (80. léta 17. století).

Zámek Bezručice (foto autor).

po svém návratu do Čech zemřel. Majetky obou bratrů byly roku 1633 zkonfiskovány a získal je Albrecht z Valdštejna. Jednalo o částku 6000 zlatých rýnských, tedy pozůstalost po Volfu Arnošovi. Elpognárové pak roku 1658 prodali Starý Hrozňatov chebským jezuitům.

Další stopy námi sledovaného rodu lze nalézt na Žatecku a Litoměřicku. Maxmilián Vladislav Elpognár získal sňatkem s Markétou Doupovcovou statek Libočany a roku 1656 jej máme doloženého jako hejtmana litoměřického kraje. V 17. století se některé ženské příslušnice rodu provdaly do Slezska. Naposledy nacházíme Elpognáry ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století na Moravě. Po Alexandru Elpognárovi zdědil jihomoravskou Višňovou Ludvík Elpognár, který snad může být totožný s osobou téhož jména, doloženou coby hejtman v Kroměříži. Kroměřížským hejtmanem byl rovněž Ferdinand Ignác Elpognár, který roku 1691 koupil statky Přílepy a Žeranovice od hraběnky Alžběty z Rädernu. Tentýž Ferdinand Ignác pak roku 1706 jmenoval dědicem svých majetků svého syna Ferdinanda. Dotčené majetky pak v roce 1719 prodávaly Ferdinandovy sestry Františka (provdaná Lichnovská z Voštic) a Marie Karolína (provdaná Bartodějská z Bartoděj) olomouckému poštmistroví Bernardovi Prokopovi z Rabštejna. Je tedy velmi pravděpodobné, že Ferdinandem Elpognárem vymřel rod po meči. Jak patrně vyplynulo z následujících řádků, z útržkovitých zpráv o Elpognárech není možné sestavit jejich rodokmen. Přestože dotčený rod nikdy nenáležel k bohatým ani mocným šlechtickým rodinám, je velice zajímavé, že se z našeho regionu postupně rozšířil po téměř celých zemích Koruny české.

Jan Boukal

obou rodů, dochovaný na zlomku náhrobníku v kostele sv. Jiří v Přimdě. Dále se s Elpognáry setkáváme na Chebsku, kde od konce 16. století drželi Ottengrün a záhy získali i hrad Starý Hrozňatov. Držitelé těchto statků byli bratři Mikuláš a Václav, kteří sice přísahali věrnost Fridrichovi Falckému, ale jelikož se jednalo o katolíky, byli roku 1622 osvobozeni od všech žalob a pokut, tj. nebyli za svou účast na stavovském povstání nijak sankcionováni. Během tzv. třicetileté války působili v saských službách Volf Arnošt a Jan Adam Elpognárové, kteří se při saském vpádu do Čech roku 1631 vrátili do své vlasti. Volf záhy

Útěcha a utrpení – životní příběh kraslické antifašistky Marie Günzl

V čísle 1/2015 časopisu Sokolovsko uveřejnil pan Jiří Klúč zajímavý článek o výsadku několika německých antifašistů do oblasti Sudet v roce 1944. Jedním z nich byl i novosedelský rodák Otto Pichl, ovšem nebyla to jediná osoba ze Sokolovska, která byla s touto akcí spojena. Jedním z kontaktů, které měly výsadku poskytnout pomoc, byla i kraslická sociální demokratka a antifašistka Maria Günzl, kterou tato operace málem stála život. Její životní příběh, včetně období předválečné republiky, dokládá, že i mezi československými Němci byla řada těch, kteří nejen že s nacistickým režimem nesouhlasili, ale poté, co došlo k zabrání československého pohraničí, aktivně proti němu vystupovali. Bohužel jich však bylo příliš málo, aby vylepšili celkový obraz většiny československých Němců, notně pošramocený událostmi roku 1938, a zamezili tak odsunu velké části tohoto obyvatelstva v době těsně poválečné.

Maria Günzl se narodila jako Maria Franke 23. března 1896 ve Svatavě u Sokolova do dělnické a sociálně demokraticky orientované rodiny. Jejím otcem byl Anton Franke z Hroznětína, matkou Anna Franke (roz. Zankl) ze Smolné (Pechbach) u Kraslic. Přišla na svět jako první dítě, po ní následovalo ještě celkem sedm jejích sourozenců. Počátkem 20. století se rodina přestěhovala do Jenišova, kde se narodilo několik dalších Mariiných sourozenců, například sestra Klara nebo bratr Almar. Následně přišlo opět stěhování, tentokrát do Kraslic. Zde pod vlivem své sociálně demokraticky orientované rodiny se již jako mladá začala zajímat o politiku. Od roku 1910 byla členkou Svazu mladých pracovníků Rakouska, a když v roce 1911 založila její matka v Kraslicích sociálně demokratickou ženskou skupinu, Maria tam chodila s ní a jako 15 letá zapisovačka činila zápisy z různých jednání. Začala také pracovat jako tovární dělnice – vyšivačka v Kraslicích, v roce 1911 byla však propuštěna za účast na oslavách 1. máje. Dostala razítko do pracovní knížky a nikdo ji nechtěl zaměstnat. Pracovala pak v sociálně demokratickém konzumním družstvu, kde balila potraviny, jež byly dále rozdělovány mezi nezaměstnané. 26. září 1918 se provdala za aktivního sociálního demokrata Josefa Günzla, s nímž však děti neměla, proto adoptovala čtyřletou holčičku jménem Anita, již zemřela maminka. Činnost v konzumním družstvu nevykonávala dlouho, brzy se stala tajemnicí pro práci s mládeží v celých západních Čechách. Mezi lety 1918-1927 byla pak okresní předsedkyní Svazu sociálně demokratických žen v Kraslicích a od 1. ledna 1927 do 30. září 1938 tajemnicí okresní organizace německé sociálně demokratické dělnické strany v Karlových Varech. Během této doby byla asistentkou

Maria (druhá zleva dole) v kruhu svých sourozenců.

Josef (Peppi) Günzl.

Svatba Marie a Josefa Günzlových, rok 1918.

význam společenským vztahům, čímž dále prohloubil Mariino levicové vidění světa. Po absolvování školy tak mohla organizovat v západních Čechách přednášky, především s tematikou individuální psychologie a jejího vztahu k práci a životu. Spolu se sekretářem Ernstem Paulem vzdělávaly ty, které si to nemohly dovolit.

Nebezpečí expandujícího nacismu si Maria i se svým manželem dobře uvědomovala, často spolu mluvili o koncentračních táborech a o dění v sousedním Německu. Přesto je Mnichov zřejmě zaskočil, takže nestihli emigrovat jako řada jejich přátel a známých. Již na podzim roku 1938 tak byli oba zatčeni. Maria byla odvezena na gestapo do Karlových Varů a již tam se seznámila s brutální stránkou nacistického režimu. A nemělo to být naposled. Na chodbě budovy karlovarského gestapa uviděla už při svém příchodu řadu mužů čelem ke zdi – zatčení antifašisté. Co chvíli k nim přišel muž v uniformě SS a bil je tak, až jim krev stříkala z obličejů a stékala po zdech chodby. Brzy došlo i na ni, byla při výsleších bita do hlavy, do obličeje, do nohou. Po několika dnech byla převezena do věznice v Chebu, kde výslechy pokračovaly, naštěstí již bez bití. Ani v Chebu dlouho nezustala, následovala věznice v saském Chemnitz, od dubna 1939 koncentrační tábor Lichtenburg a od května pak cíl většiny nacisty pozatýkaných žen, tedy ženský koncentrační tábor Ravensbrück, který tehdy ještě nebyl zcela hotový.

Byla zavřena na bloku politických vězňů, avšak jaké bylo její překvapení, když ji nedlouho po příjezdu zastavily dvě dozorkyně, které ji znaly ještě ze ženského sociálně demokratického hnutí. Obě ji měly

v časopise Volkswille a v roce 1932 se stala předsedkyní Výboru svazu sociálně demokraticky orientovaných žen v celých tzv. „Sudetech“.

Během 20. a 30. let si též doplnila vzdělání. Na hospodářské škole se seznámila s dr. Karlem Rennerem, pozdějším rakouským spolkovým kancléřem, jenž ji svými levicovými myšlenkami hodně ovlivnil. Studovala i letní školu individuální psychologie v rakouském Semmeringu, kterou vedl známý lékař, psycholog a spolupracovník Sigmunda Freuda Alfred Adler. Ten ve své psychologii na rozdíl od Freuda přikládal hlavní

Maria Günzl po propuštění z Ravensbrücku.

Maria Günzl po skončení války.

Maria Günzl v 70. letech.

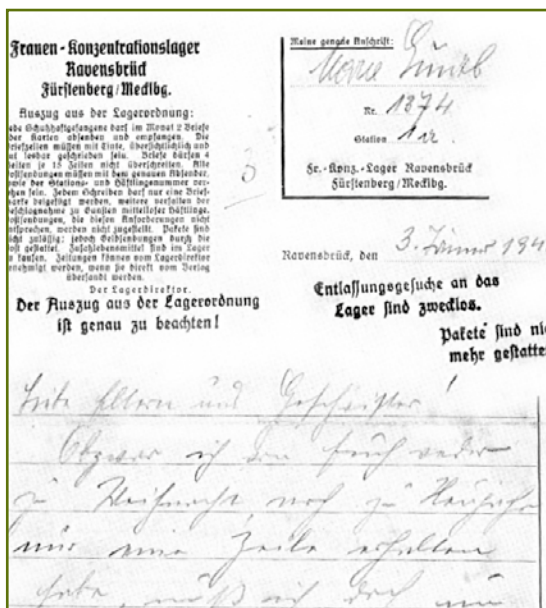
Mariina sestra Klara Wenzel.

velmi rády, jedné z nich Maria kdysi mluvila na pohřbu její matky, druhé pomohla od nějakého trestu pro mladistvé. Jak se na místa dozorkyň dostaly, ptala se jich? Jednoduše – byly nezaměstnané a pracovní úřad jim prostě tohle místo přidělil! Ano, i tak šlo stát se dozorkyní SS, podobné případy nebyly ojedinělé.

Marii zaměstnali v kuchyni, kde si postupně vysloužila důvěru vrchní dozorkyně. Uklízela, vařila, prostírala. Jednou se však opatrně zeptala, jestli může napsat svému muži. To však neměla dělat, určitá vstřícnost vrchní dozorkyně byla rázem tatam. Maria byla hrubě okřiknuta a za trest ji přidělili do bloku mezi zločince z povolání. Bývalými kapsáčkami, prostitutkami, zlodějky či vražedkyněmi se to tu jen hemžilo, z některých šel vysloveně strach. Maria zde pobyla asi půl roku, během kterého byla nucena vykonávat funkci představené bloku (Blockälteste), což se jí příliš nezamlouvalo. Některé z dozorkyň ji dokonce nutili vězeňkyně bít nebo polévat studenou vodou, což samozřejmě odmítla. Naopak se na bloku snažila udržovat hygienu a pořádek, což byla vzhledem k osazenstvu poměrně těžká práce a často vyznívala naprázdno. Při jedné z obchůzek kolem bloku spatřila ležet žebřík. Nechala ho několika vězeňkyněmi odnést, ale jeho další osud již nezkontrolovala, a to byla chyba. Jedna vězeňkyně s jeho pomocí totiž utekla a Maria musela čtyři dny, ve dne i v noci, stát venku na apelplacu. Následně ji zařadili do trestného komanda, které kopalo základy pro budovy SS, což byla pro ženy velmi těžká práce.

Jednou v roce 1942 si ji zavolal velitel a řekl, že je přeložena do jiného tábora. Zabalila si věci a nastoupila do auta. Který tábor to bude? Nebo už přišel její čas a bude „odstraněna“? Cesta byla dlouhá, avšak nevešli ji do jiného tábora. Auto zastavilo nad jezerem Wolfgangsee u rakouského Salzburgu. Maria vystoupila a bylo jí oznámeno, že bude dělat služebnou ve vile jednoho místního velitele SS. Ve svých vzpomínkách píše, že to byl nějaký SS-Obersturmbannführer z Dachau. Mohl to být tehdejší velitel tohoto tábora Martin Weiss, ale Dachau byl příliš daleko. V nedalekém Sankt Gilgen však byla pobočka dachauského tábora, Maria se tak zřejmě starala o kuchyň jednoho z jejích velitelů. Zdálo by se, že se zde bude mít mnohem lépe než v pekle koncentračního tábora. Ale nebylo tomu tak. Měla postavení otrokyně, neustále byla šikanovaná, zejména paní domu na ni neustále křičela. Sama píše, že by nejraději šla zpátky do koncentráku!

V dubnu 1942 byla propuštěna, a to nejen z domu. Vrátila se do Kraslic, kde žili rodiče, ale stále byla pod policejním dohledem. Konečně mohla napsat manželovi dopis. Josef byl zavřený v koncentračním táboře v Gross Rosen. Toho roku uplynulo od jejich svatby 25 let, měli tedy spolu slavit stříbrnou svatbu. Musela ho prostě vidět. Rozhodla se jet za ním, protože jí napsal, že na 3-4 dny může ven! Sedla tedy na vlak a i pře policejní dohled jela.

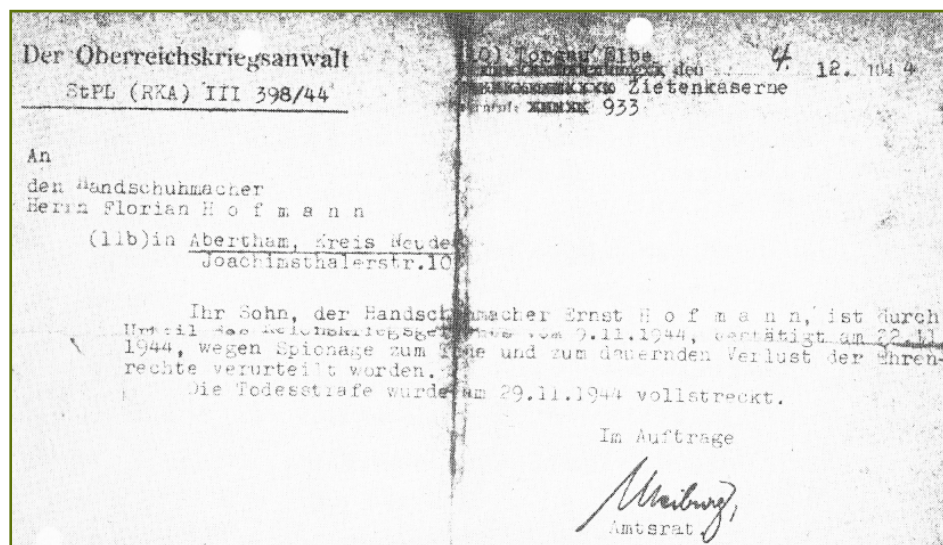

Mariin dopis z Ravensbrücku z ledna 1940.

Na místě však nemohla najít ubytování. Celá zoufalá bloudila ulicemi, až potkala nějakou ženu. Daly se spolu do řeči a žena jí posléze řekla, že z lágru nikdo ven nemůže, že se s manželem nesetká. Marii se to ale přesto podařilo. Josef totiž pracoval na stavbě a mistr mu setkání tajně umožnil, a to dokonce několikrát. Někdy čas po jejich setkání byl Josef odvezen do koncentračního tábora Stutthof.

Přišel rok 1944. Maria Günzl, aniž by to zatím věděla, se v dalekém Londýně stala součástí jedné tajné připravované akce, která se měla pokusit pohnout kolem dějin jiným směrem, než se prozatím ubíralo. O co se vlastně jednalo? Vedení sudetoněmecké antifašistické emigrace v Londýně v čele se sociálním demokratem Wenzelem Jakschem již bylo v roce 1944 jasné, že prezident Edvard Beneš to myslí s poválečným odsunem většiny Němců z Československa smrtelně vážně. Cesty sudetoněmeckého exilu a československé vlády se již dávno rozešly a s plány na odsun souhlasila v té době valná většina spojeneckých politiků, ovšem Jakschovo vedení bylo rozhodnuto odsunu za každou cenu zabránit. V jejich hlavách a v hlavách specialistů z SOE (Special Operation Executive, zvláštní sekce britské zpravodajské služby MI6) se zrodil plán uskutečnit na území Říšské župy Sudety výsadek několika německých antifašistů, jehož cílem mělo být s největší pravděpodobností navázání kontaktů s místními odpůrci nacismu a zpravit je o plánu odsunu, popřípadě vyvolat určité sabotážní akce proti nacistické vojenské a politické správě, jež by ukázaly na nesouhlas sudetských Němců s nacismem, a na poslední chvíli tak přesvědčit spojenecké vlády, aby odsunu zabránily.

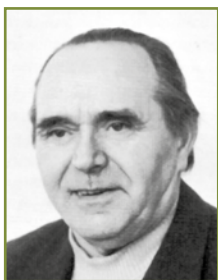
Operace měla sestávat ze dvou samostatných oddílů. Jako členové vzdušného výsadku byli vybráni SOE vycvičení parašutisté Otto Pichl (původem z Nového Sedla), Ernst Hoffman z Abertam a Albert Exler ze severomoravských Vikantic. Jejich operace dostala krycí název Denver. Měli být vysazeni britským letectvem nad územím Sudet a spojit se s vytipovanými kontaktními jedinci, mezi něž patřil bratr Alberta Exlera Adolf, bývalý sociálně demokratický starosta Ústí nad Labem Leopold Pölzl, dále Maria Günzl, její sestra Klara Wenzel, která nuceně pracovala v Neštěmicích u Ústí nad Labem, a Mariina přítelkyně Erna

Oznámení o popravě E. Hofmanna adresované jeho otci do Abertam.

Otto Pichl spáchal sebevraždu v Ústí nad Labem.

Artur Öhm z Perninku. Přežil i Artur Schober. válku přežil.

Erna Haberzettl spáchala v březnu 1945 ve Vídni sebevraždu.

Haberzettl, rodačka z Horšovského Týna, se kterou se Maria seznámila ještě před válkou, když Erna pracovala v Nejdku, nyní však působila jako zdravotní sestra ve Vídni.

Druhá část akce nesla název Operace Crowd a sestávala z Artura Schobera (narozen v Krnově) a Arthura Öhma (narozen v Perninku), antifašistů, kteří před nacisty uprchli do Švédska. Oba měli přeplovat na člunu ze Švédska do Dánska, dostat se taktéž do Sudet a navázat další kontakty.

První přišli na řadu Schober s Öhmem, kteří se v lednu 1944 pokusili přeplovat úžinu Öresund mezi Dánskem a Švédskem. Byli však prozrazeni a hned po přistání zatčeni. Oba putovali do různých věznic a nakonec do koncentračního tábora Flossenbürg. Na přelomu dubna a května 1945 byli osvobozeni při pochodu smrti americkou armádou.

Pichl, Hoffman a Exler seskočili 9. května (někde se píše 4. května) 1944 nad územím severních Čech. První dva dopadli na zem v okolí Ústí nad Labem, Exler nedaleko Bynovce u Děčína. Výsadek však skončil katastrofálně. Otto Pichl byl zanedlouho prozrazen a v Ústí nad Labem 31. srpna 1944 zvolil sebevraždu použitím ampulky s jedem. Nacisté mu poté oddělili hlavu od trupu, uložili do nádoby s lihem a s touto strašnou pomůckou vyslýchali jeho rodinné příslušníky a další podezřelé...

Gestapo brzy dopadlo i Ernsta Hoffmana, jenž byl souzen a 29. listopadu 1944 ve věznici v Torgau popraven. Více štěstí měl Exler, jemuž se v Neštěmčích podařilo kontaktovat Klaru Wenzel, která jej s pomocí několika dalších, včetně jeho švagrové, ukryla. O několik dní později, když gestapo ztratilo Exlerovu

Adolf Exler, popravený v roce 1945.

Albert Exler osvobozený s Marií Günz v Terezíně.

Ernst Hofmann.

Pamětní deska německým sociálním demokratům na domě na karlovarském náměstí Dr. Milady Horákové.

stopu, vyšel z úkrytu a vydal se do Kraslic, aby kontaktoval Marii Günzl. To se mu skutečně podařilo.

Jednou v noci u ní doma někdo zazvonil. Měl sice na klopě odznak NSDAP, ale Maria brzy poznala, že není nacist. Byl to Albert Exler. Měl na sobě divné oblečení a byl mokrý, proto mu dala nové a nechala ho u sebe přespát. Navíc jeho identifikační průkaz byl hodně špatně zfalšovaný! V práci se pak Maria dozvěděla, že ho hledají, že je z výsledku tří mužů, co seskočili na Ústecku. Dva z nich už prý dostali. Ten jeden měl zmizet směrem na Cheb nebo Kraslice. To bylo nebezpečné, hrozilo, že gestapo bude prohledávat všechny byty antifašistů, neboť bylo jasné, kdo mu může poskytnout pomoc. Maria tedy řekla nevlastní dceři Anitě, ať s ním jede vlakem

pryč, ke známé do Nového Sedla. Mezitím kontaktovala ve Vídni Ernu Haberzettl. Ta zanedlouho přijela, Exlera si „vyzvedla“ a odjela s ním do Vídně, odkud jej měla dopravit k jugoslávským partyzánům.

Nějaký čas se zdálo, že se vše uklidnilo. To však byl omyl, gestapo bylo posledního z výsadekárů i jeho kontaktů na stopě. Pomocí nastrčeného agenta byla na počátku roku 1945 zatčena švagrová Alberta Exlera i spolu se svým mužem, Exlerovým bratrem Adolfem. Následně si gestapáci přišli i pro Klaru Wenzel a za nedlouho i pro Marii Günzel. Počátkem března je pak stopy dovedly až do Vídně k Erně Haberzettl a k samotnému Exlerovi. Ten byl zatčen a Erna 5. března 1945 v bezvýhodné situaci spolkla jed.

Všichni zatčení byli dopraveni před soud v Litoměřicích. Po krutých výsleších byli všichni odsouzeni k trestu smrti, ten však nacisté stihli vykonat jen na Adolfu Exlerovi. Samotný výsadekář Albert Exler měl být spolu s Marií, její sestrou Klarou a svou švagrovou popraven v Malé pevnosti v Terezíně 8. května 1945. Ráno kolem půl deváté byli odsouzení vyvedeni ze svých cel a měli si vyslechnout rozsudek. Rudá armáda však byla rychlejší, a než k popravě došlo, gestapáci se rozutekli a Terezín byl osvobozen! Všichni měli neuvěřitelné štěstí. Kdyby bylo datum popravy stanoveno jen o jeden jediný den dříve, nebyli by již mezi živými...

Válku přežil i Mariin manžel Josef, brzy po shledání se však jejich cesty rozešli. V roce 1946 odešla Maria Günzl do Bavorska, jako antifašistka si mohla vybrat, kam v rámci odsunu do Německa zamíří. Zřejmě mohla i zůstat v Kraslicích, jako řada dalších německých antifašistů, ale ona se, podobně jako její sourozenci včetně sestry Klary, rozhodla Československo opustit. Od 1. listopadu 1946 do 30. července 1947 pak působila jako tajemnice sociálně demokratické strany v Mnichově, následně od 1. dubna 1948 do 31. prosince 1950 jako sekretářka strany pro celé jižní Bavorsko. Počátkem 50. let také působila jako předsedkyně Svazu sociálně demokratických žen v Bavorsku a mezi lety 1950 a 1962 pak byla poslankyní bavorského zemského parlamentu.

Mimo to vydávala své básně, především o zážitcích z koncentračního tábora, psala vzpomínky (například knihu *Trost und Leid*, tedy *Útěcha a utrpení*, jejíž název je použit v úvodu článku) a také pohádky pro děti. Zemřela 7. ledna 1983 v bavorském městě Planegg. V roce 2003 byla v Karlových Varech na budově bývalé tiskárny místní německé sociální demokracie odhalena pamětní deska s jejím jménem a jmény poslanců DSAP v předmnichovském Československu Rubena de Witta a Franze Katze.

Vladimír Bružeňák

Příběh kraslické mumie

V roce 1867 bylo v Kraslicích za významné podpory místního rodáka Richarda von Dotzauera, od jehož narození letos uplyne 100. let, vybudováno městské muzeum, do kterého on sám přispěl mnoha cennými dary. Součástí muzea bylo i egyptské oddělení a jedním z nejvýznamnějších exponátů tohoto muzea se někdy kolem roku 1890 stala mumie v sarkofágu, kterou muzeu daroval hrabě Nostitz.

Po roce 1945 však bylo muzeum postupně likvidováno. Podle loketského archiváře Jindřicha Zimmermanna z něj byly pro městský archiv Kraslice, který se nacházel v okresním archivu v Lokti, převzaty listiny, spisy, noviny a několik knih a hudebnin, zbytek předmětů byl převezen do sklepa bývalé budovy městské věznice v Kraslicích. V knize Kraslická kronika od Václava Kotěšovce se uvádí, že „...na místě zůstaly jen prázdné vitríny, několik bezcenných zbraní, sošek a mumie.“ Ta byla při vyklízení prostor bývalého muzea přenesena na půdu budovy, kde zůstala ležet několik let a postupně došlo k tomu, že se do ob vazů, jimiž byla mumie ovinuta, pustili moli.

Když se koncem roku 1954 prováděla oprava střechy této budovy, byli na půdu vysláni dva muži, aby tam uklidili. Ti na půdě našli mimo jiné i pomalovanou rakev.

O tom, co se dělo dál, vypovídá protokol sepsaný dne 2. 3. 1955 na Místním národním výboru v Kraslicích s Karlem Janouškem, bývalým vedoucím pohřební služby Komunálních služeb v Kraslicích, ve kterém tento praví:

„Počátkem měsíce října 1954 dostavili se ke mně Oldřich Palas a Eduard Brož, důchodce, a sdělili mně, že dostali od bývalého osvětového inspektora Poláčka mumii, která se nacházela na půdě bývalého muzea. Tázali se mě, co mají s mumii udělat. Řekl jsem jim, že v případě, že se zachovala, aby ji nabídl anatomickému ústavu v Praze. Asi za týden zašel jsem s nimi podívat se na zmíněnou mumii a zjistil jsem, že je již značně poškozená a plátěné obvazy byly rozrušeny moly. Druhý den nato, zašel jsem na OÚNZ v Kraslicích, kde jsem případ hlásil

Budova někdejšího kraslického muzea a radnice.

vedoucímu zdravotního odboru ONV doktoru Pumprlovi, který mě odkázal na pozdější dobu, že se příležitostně na mumii podívá. Koncem listopadu provedl Dr. Pumprla prohlídku mumie na půdě muzea a dal mi po prohlídce písemné nařízení k pohřbu mumie. V domněni, že se jedná o mumifikovanou mrtvolu bývalého zakladatele muzea rytíře Dotzauera, zařídil jsem z příkazu vedení Komunálních služeb s. Kratochvíla normální pohřeb II. třídy. Mumie byla snesena čtyřmi pomocníky Palasem, Brožem, Janouškem a Procházkou na pohřební vůz a téhož dne pohřbena. Označení hrobu jsem nevybíral podle pořadí, ale dle toho, které číslo jsem měl po ruce. Číslo jsem zaznamenal do hřbitovní knihy. Na plán hřbitova jsem položení hrobu nezaznamenal, poněvadž se toto neprovádělo ani dříve. V době, kdy jsem předával funkci novému správci hřbitova Paldusovi, sám jsem mu polohu hrobu s mumii neukazoval, ale poslal jsem s ním Palase.“ – tolik z výpovědi Karla Janouška.

A tak tedy egyptská mumie spočinula na kraslickém hřbitově a to na místě, které dokázal identifikovat pouze správce hřbitova, který se mezitím odstěhoval do Chomutova. Tak ale její příběh skončit neměl. Zvrat nastal ve chvíli, kdy se hlavnímu účetnímu Komunálního podniku, panu Arturu Preissovi dostal do rukou účet na 860,35 korun vystavený střediskem pohřební služby. Panu Preissovi se na účtu zdálo něco divného a začal se zajímat, o co se jedná. Shodou okolností byl právě pan Preiss milovníkem starožitností a jeho otec dlouhá léta pracoval v kraslickém muzeu. Proto hned poté, co zjistil, co se přihodilo, zavtelefonoval kulturnímu referentovi KNV v Karlových Varech. Ten vzal celou záležitost na vědomí a odložil. Pan Preiss se ale nevzdal. Spolu se svou sestrou Alžbětou Keitzelovou o celé záležitosti dopisem uvědomili Náprstkovo muzeum v Praze. Tam dopis přijali a jako špatný pokus o vtip též založili. Paní Keitzelová se ale neohodlala smířit s tím, že pravá egyptská mumie zetlí na kraslickém hřbitově. Odjela do Prahy a osobně navštívila ředitelství Náprstkova muzea, kde ještě jednou celou situaci popsala.

O dalším osudu mumie vypovídá korespondence, která mezi MNV Kraslice a Náprstkovým muzeem v Praze následovala.

Na žádost Náprstkova muzea o prošetření pohřbu z 11. ledna 1955, odpovídá předseda MNV Josef Vik obratem zprávou, v níž sděluje:

„...na kraslickém hřbitově byla skutečně pohřbena mumie v listopadu 1954, nejednalo se však o egyptskou mumii, nýbrž o mumii bývalého kraslického občana Dotzauera, zakladatele Městského muzea v Kraslicích.“

Pracovníci Náprstkova muzea za podpory paní Keitzelové se však s touto odpovědí nespokojili a hledali další svědky. A tak dne 31. ledna 1955 putoval na kraslický MNV další dopis, ve kterém mimo jiné stojí:

„Vážení soudruzi, Vaše zpráva o mumii, kterou jste nám 15. 1. tohoto roku poslali, zakládá se bohužel na mylných informacích. Paní Keitzelová kategoricky popřela správnost Vašich údajů, odvolávajíc se jednak na to, že jako dcera bývalého správce kraslického muzea pana Karla Preisse o egyptském původu mumie věděla již od mládí, jednak na svědectví pana J. Zimmermanna, městského archiváře v Lokti. Dotázali jsme se jeho a ten nám v dopise ze dne 27. 1. odpověděl:

„... v muzeu v Kraslicích se opravdu egyptská mumie nacházela. Už v katalogu z r. 1892 se píše: Mumie v sarkofágu, nalezená v Luxoru v Egyptě, odtud převezena do muzea v Káhiře a věnována panem hrabětem Ervinem z Nostitzu.“

Richard von Dotzauer zemřel 31. května 1887 v Praze a je tamtéž pochován.“

Z toho je vidno, že Váš informátor nevěděl, o č skutečně jde. Ostatně bylo nanejvýš nepravděpodobné, že by von Dotzauer generální ředitel Union banky se dal mumifikovat, aby sloužil jako sbírkový exponát v kraslickém muzeu.“

V další části tohoto dopisu pak pracovníci Náprstkova muzea zdvořile žádají MNV o spolupráci při záchraně mumie a sarkofágu.

Místnímu národnímu výboru v Kraslicích tedy nezbyvalo nic jiného než přiznat svůj omyl a ve spolupráci s muzeem začal organizovat opětné vykopání mumie a její předání muzeu. Současně s tím byli pracovníci muzea v dopise ze dne 5. 2. 1955 vyzváni k prohlídce zbytků sbírek muzea, které se dosud nacházely v budově bývalé městské věznice v Kraslicích.

Dne 21. února se do Kraslic dostavil zástupce Náprstkova muzea Dr. Šolc. Společně s tajemníkem MNV Stanislavem Vrbickým, archivářem muzea v Lokti Jindřichem Zimmermannem, správcem hřbitova panem Paldusem a Dr. Pumprlou navštívili hřbitov, který v té době ležel pod značnou vrstvou sněhu, a pustili se do otevírání hrobu, o kterém se domnívali, že v něm mumie leží. Ta však nebyla nalezena ani v tomto hrobě, ani ve druhém, který byl vykopán, ba ani ve třetím, který byl vykopán následující den.

V zápisu z tohoto aktu, který byl sepsán dne 23. 2. 1955, se pak dočítáme:

„Všechny tři hroby byly otevřeny proto, že vysoký sníh připouštěl možnost nedokonalé orientace zvláště, když nynější správce pohřební služby s. Paldus vykonává tuto funkci teprve asi 1 měsíc a bývalý správce K. Janoušek přesné místo pohřbu osobně neoznačil. V důsledku toho byl vyzván s. Karel Janoušek nyní bytem v Chomutově nejprve telefonicky s. Paldusem v pověření MNV, aby se dostavil okamžitě do Kraslic a místo pohřbu přesně určil, načež tento nereagoval. Byl proto vyzván SNB, na kteroužto výzvu telefonicky přislíbil dostavit se na druhý den ráno dne 23. 2. 1955 do Kraslic. Přes všechna tato opatření se Karel Janoušek uvedeného dne do Kraslic nedostavil, a proto bylo usneseno následující. SNB zajistí dostavení se K. Janouška na hřbitov v Kraslicích, kde tento označí přesně místo pohřbu a bude osobně přítomen nalezení pohřbené mumie. Po jejím nálezu bude mumie s. Paldusem za dohledu Dr. Pumprly a některého z členů MNV vyzvednuta a uložena v tom stavu, v jakém bude nalezena do kaple na hřbitově. O tom bude okamžitě vyrozuměno Náprstkovo muzeum.“

A tak se i stalo. Asi po týdenním pátrání byla rakev s mumii konečně nalezena a v polovině března byla převezena do Prahy. Pobýtem ve vlhké zimní půdě byla však již rakev poznamenána hnilobou a mumie samotná byla pobýtem v zemi natolik poškozena, že bylo nutno ji spálit. Pozůstatky sarkofágu pak zůstaly v Náprstkově muzeu v depozitáři až do roku 1969, kdy byly započaty práce na jeho restauraci, a roku 1972 byl vystaven.

Pro úplnost celého příběhu je možno doplnit ještě několik málo zajímavostí.

Seznam předmětů darovaných Náprstkovu muzeu v Praze Místním národním výborem a převzatých v Kraslicích 23. března 1955 pracovníkem muzea Dr. Šolcem obsahuje 59 položek v celkové ceně 1090 Kčs. Nejcennějším předaným předmětem je váza na vodu, červenohnědá hliněná z Brazílie vysoká asi 100 cm a ohodnocená na 60 Kčs. Dále seznam obsahuje kromě dalšího hliněného nádobí například turecké střevice, tureckou šavli, naběračku z kokosového ořechu, různé amulety, bronzové sošky, luk a pět pušek.

Kraslická mumie.

Dále se dochovalo potvrzení o převzetí vyřazených zbraní palných a chladných, několika obrazů a součástí uniform a velkého plátna *“Konec světové války 1918”* ze 26. dubna 1955. Uvedené věci byly převzaty pro Vojenské historické muzeum Praha-Hradčany.

Za poslední zajímavost vztahující se k zániku kraslického muzea a osudu mumie je možno považovat dopis, kterým se na MěNV v Kraslicích dne 11. června 1961 obrátil pražský libretista Dr. Jan Makarius s tím, že poté co společně s hudebním skladatelem Juliem Kalašem dokončili hudební komedii *Skotská mumie*, byli upozorněni na to, že se podobný příběh právě v Kraslicích stal a žádal o sdělení podrobnějších informací, za což předsedovi MěNV nabídl vstupenky na svou divadelní hru.

K odpovědi na tento dopis přiložil předseda Josef Vik i opis článku, který se kraslické mumie týkal a byl uveřejněn 13. března 1955 v *Lidové demokracii*, zda ale pozvánku do Prahy do divadla přijal, se už nedozvíme.

Milada Čermáková

Česká škola v Bouči

Po druhé světové válce prožívá naše školství i ve zdejších regionu významné zásadní změny. Patří k nim i převzetí bývalých německých škol do české správy se snahou, aby v nich zavládl jako určující český jazyk. Byl to velmi náročný úkol provázený mnoha problémy. Ty provázely i poválečný osud českého vyučování v obci Pichelberg - Boučí.

Zdejší bývalou německou dvoutřídní školu se v podmínkách poválečného období kapacitně zcela nikdy nepodařilo zaplnit. V květnu 1945 se na území obce nacházelo 120 popisných čísel a asi 617 občanů. Situaci však ovlivnil odsun většiny z nich a nízká vlna nových dosídlenců. Tak došlo k tomu, že jejich děti musely na vyučování docházet do Dolních Niv a školní budova v obci sloužila jako ubytovna zaměstnanců Jáchymovských dolů. Až úsilí stabilizovat v Bouči alespoň určitý počet občanů vedlo k tomu, že školní objekt byl upraven a obnoven pro své původní poslání, a to k 1. 9. 1951 jako jednotřídka. Jako první český učitel sem nastoupil Stanislav Karásek, kterého po roce vystřídal Petr Landsinger. Ten také založil školní kroniku, do které zaznamenal řadu obtíží. Především to byl nezáměr rodičů, což se odráží i v prospěchu tehdejších 23 žáků. Rovněž úsilí o opravy objektu (i když učitel byl současně tajemníkem MNV) zůstalo bez odezvy. A tak po tříleté působnosti svou činnost končil slovy „*Odcházím zklamán a s pocitem křivdy. Mé naděje a plány pro zvelebení obce a spolužití občanů se nenaplnily ...*“. Ve školním roce 1955/56 převzal školu Jaroslav Kříž, který však už po dvou měsících odchází na vojnu a ze dvoutřídky v Lipnici 1. 11. 1955 přichází František Oupar. Ten charakterizuje 20 tehdejších žáků jako „... *děti rozštěkané a neukázněné ...*“. Snaží se však podle možností, kdy s manželkou maluje a uklízí třídu, stará se o výměnu lavic (ze školy v Počátkách), zajišťuje nové pomůcky, obstarává pro školu vlastní loutkové divadlo. Poněvadž pracuje i jako tajemník MNV, prosazuje též nutnou generální opravu a škola se stává nejreprezentativnější budovou v obci. Ale neustálá fluktuace zaměstnanců Státního statku snižuje počet dětí natolik, že již začátkem šedesátých let se uvažuje o zrušení, neboť ve školním roce 1960/61 tady bylo pouze 9 žáků ve třech odděleních. Bylo však přihlédnuto i k velmi špatnému spojení s okolními obcemi, a proto škola zůstává v provozu. Od školního roku 1961/62 sem nastupuje Jaroslav Valenta. Ten sice nemá zkušenosti s výukou na jednotřídní škole,

Budova bývalé školy v Boučí.

nicméně se mu daří naučit 11 dětí tolik, že nikdo nepropadá. Avšak už po roce odchází na vojnu a jeho nástupce Milan Štefl, který přišel ze Sokolova a učil v Boučí další roky, podle názoru veřejnosti dobrým pedagogem nebyl. To konstatuje i Jaroslav Valenta, když se ve školním roce 1964/65 po vojně do Boučí opět vrací i s manželkou a zjišťuje úroveň znalostí. Tehdy je zde 14 žáků většinou německé národnosti a i přes řadu problémů J. Valenta zaznamenává, že zde pracuje rád. Ve styku s rodiči uplatňuje individuální pohovory, zvelebují s dětmi školní zahradu, navazuje kontakt se školou v Dolních Nivách a společně s ní uskutečňuje výlet do Prahy, na Orlík i do nejbližších lázeňských měst. Stagnuje však činnost PO a rovněž už není ani zájem o loutkové divadlo. V letech vysídlování rodin do tehdejší NSR se snaží Statky tlumit úbytek obyvatel tím, že opravuje prázdné domky a nabízí je novým pracovníkům. Těmi jsou však převážně cikánské rodiny a kolísavý počet žáků 10-12 vykazuje velice špatný prospěch. Když byl Jaroslav Valenta přeložen jako ředitel na školu v Rovné, nastupuje ve školním roce 1970/71 poslední vyučující. Byl jím Adolf Heinisch, člověk s řadou zkušeností, neboť předtím působil v Sokolově, Rotavě, Vintířově a na zrušené jednotřídce v Háji. Ve třídě měl tehdy 12 žáků ve čtyřech odděleních a v nevyužitě druhé učebně zřídil Místní lidovou knihovnu. Školu zapojil do soutěže ve sběru odpadových surovin, a to úspěšně, získala totiž 1. místo v kraji a z výtežku byl financován výlet na Karlštejn a Křivoklát, opět se školou v Dolních Nivách. Úbytek žáků však pokračoval a tak existence této jednotřídky byla zpečetěna k 31. 1. 1974, kdy byla definitivně zrušena. Zůstalo tu totiž pouze 5 žáků. A tak v obci dál stojí již jen opuštěná a prázdná školní budova.

Helena Kavková

Zajímavé poznatky k historii Sokolova

Je s podivem, že zájemcům o dějiny města Sokolova dosud unikaly některé pozoruhodné prameny k jeho historii. Tyto prameny ve formě vyobrazení unikaly pozornosti širší veřejnosti, ale zřejmě i autorům různých publikací o Sokolově. A protože jde o velmi zajímavá vyobrazení, tak bych rád širší veřejnost s nimi seznámil.

Farní kronika **Gedenkbuch der Erzdechantei zu Falkenau - 1836** je uložena ve Státním okresním archivu v Sokolově se sídlem v Jindřichovicích. Tato kronika je digitalizována na bavorsko-české síti historických pramenů zvané Porta fontium - www.portafontium.cz. Jedná se o několik vyobrazení, které lze nalézt v městské farní kronice z období let 1836–1881.

Na třinácté stránce farní kroniky (digitální náhled číslo 11) najdeme kolorovaný obrázek kostela sv. Jakuba Většího s nápisem *Erzdechantenkirche in Falkenau*. Jde o obrázek, který je vlepen vedle textu v kronice vztahujícímu se k období 17. století. Nad obrázkem je vepsáno datování 1633. Není však zřejmé, zda jde o datování zhotovení kresby či pozdějšího zpodobnění kostela k tomuto datu. V prvním případě by šlo nejen o nejstarší známé vyobrazení kostela, ale i Sokolova. Myslím si však, že jde spíše o druhou variantu, ale i tak velmi zajímavou. Vyobrazení kostela sv. Jakuba Většího je zcela realistické, tak jako bezprostřední zástavba v okolí kostela. Vlevo stojí dva domy se štíty otočenými do náměstí, tak, jak je domy měly nejpozději někdy v 60. letech 19. století, protože již před požárem roku 1873 měly tyto domy hřebeny střech podélně s náměstím. Porovnáme-li tuto kresbu s fotografií náměstí z roku 1862, tak domy na levé straně náměstí odpovídají dané době. Co však neodpovídá situaci těchto let, je socha sv. Jana Nepomuckého, která byla umístěna do blízkosti průčelí kostela v roce 1746. Ta však na kresbě chybí. Jestli to byl záměr zhotovitele kresby anebo odraz doby vzniku kresby před tímto rokem, nedovedu posoudit. Dalším zajímavým poznatkem je „dvojitý kříž“ na věži kostela. Jde o tzv. patriarchální kříž. Ten jsem našel pouze na litografickém vyobrazení kostela s náměstím s ostrožtepleckou slavností – viz např. publikace 1908 Falknov 2008 Sokolov autorky Romany Beranové a kol. Tato litografie je datována do konce 40. let 19. století. Taktéž chybějící kříž na věžičce nad presbytářem je totožný s uvedenou litografií. Tyto faktory svědčí o datování do tohoto období či do staršího období. Zpřesnění datace vzniku kresby je však rukách odborníků.

Pohled na sokolovský Nostitzovský zámek od jihozápadu z období kolem roku 1850. Věže zámku byly zvýšeny až kolem roku 1870.

Městská Horní brána z roku 1642, ta v roce 1873 vyhořela a byla vzápětí zbourána.

Rub a líc medaile Antona Johana Nostitze z roku 1719.

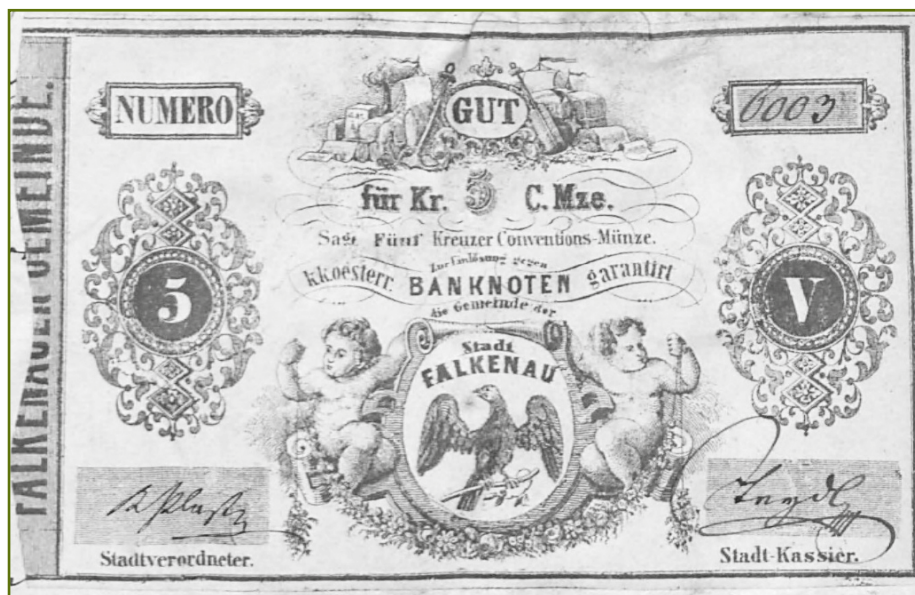
Další zajímavá kresba se nachází ve farní kronice na stránce 93 (digitální náhled číslo 55). Jde zřejmě o akvarelovou kresbu sokolovského zámku. Kresba je taktéž vlepená k příslušnému textu kroniky. Pod kresbou je text *Ansicht der Schlosse zu Falkenau u. Südwesten* - pohled na zámek ve Falknově z jihozápadu. Jde o pohled na zámek, než došlo k prodloužení a zvýšení všech čtyř střeš jeho věží. Kresba je shodná v detailech s nedatovanou rytinou uveřejněnou např. v publikaci *Sokolovsko – Umění, památky a umělci do roku 1945*, díl 2, autorů Vladimíra Prokopa a Lukáše Smoly ze strany 669 (obr. 232 z dílny Lehmann a Opitze). Tato drážďanská dílna pracovala zhruba v letech 1840–1870, takže do této doby můžeme litografii zařadit. O tom, že kresba spadá do tohoto období, svědčí rozmístění a shodný počet komínů s rytinou. Později, v 70. letech ještě před úpravou věží, byl počet komínů již odlišný. Kresba tak rozšířila nemnohý počet pohledů na zámek z tohoto období.

Při dalším listování ve farní kronice najdeme na stránce 382 (digitální náhled 201) jednoduchou kresbu Horní brány, která stávala na konci dnešního Starého náměstí, tam, kde je dnes křižovatka s ulicí Hálkovou a Lidického nábreží. Tato brána z roku 1642 vyhořela při požáru v roce 1874 a následně byla stržena. Je známa pouze jedna její fotografie z doby těsně po požáru a několik vzdálených a nezřetelných záběrů z doby před požárem. Z té doby je též známá jen drobná schematická skica brány, a to z plánu středu města z roku 1727, která byla uveřejněna v publikaci *Proměny města – Sokolov*, ing. Jan Rund, str. 16, obr. 8. Tato drobná kresbička brány je vcelku shodná s kresbou v kronice. Z kresby je vidět, že se jednalo o věžovou průjezdnou bránu zakončenou věžičkou (lucernou). Na věžičce směrem do náměstí pak byly hodiny. Toto vyobrazení brány v kronice i přes svoji jednoduchost nám dává přesnou představu o městské bráně, jejíž podoba nebyla dosud přesněji známa.

Ve farní kronice však nejsou vyobrazeny jen stavební objekty města Sokolova. Mezi stránkami 28 a 29 (digitální náhled 19 až 20) je vlepen tištěný čtyřstránkový hřbitovní řád – Friedhofsordnung z roku 1877.

Na stránce kroniky 41 (digitální náhled 28) najdeme něco i pro sběratelé medailí. Jsou zde dva otisky, rub a líc medaile z roku 1719. Na lícní straně je portrét Antona Johanna Nostitze (1652–1736), na rubové straně pak rodový znak Nostitzů.

Další zajímavé artefakty najdeme v kronice na stránkách 172 – 174 (digitální náhled 96 – 97). Je zde vyobrazeno osm bankovek, tzv. nouzovek. V důsledku známých událostí v letech 1848–1849 došlo v Rakouském císařství k nestabilitě peněžnictví, peníze ztrácely hodnotu a na trhu byl nedostatek

Nouzová bankovka v hodnotě 5 krejcarů z období let 1848-1849. Nouzovku vydalo město Falknov v období let 1848-1849.

Nouzová bankovka v hodnotě 5 krejcarů vydaná 1. ledna 1849. Vydavatelem byl falknovský obchodník Vinzenz Kraus.

Nouzová bankovka v hodnotě 20 krejcarů vydaná v roce 1848 ve Falknově. Vydavatel nezjištěn pro neúplnost levé strany bankovky.

charakteru. Na městských nouzovkách jsou podpisy falknovských představitelů města, jako byl radní J. E. Beichl (pozdější starosta města), Teydl (městský pokladník) a další. Jednu nouzovku vydal místní obchodník Vinzenz Kraus. Na ní je pak jeho podpis. Jeho obchodní činnost mi zatím uniká, vlastnil však rohový dům č. 250, který stál na Růžovém náměstí v místech odbočující bývalé Rossengasse (později Růžové ulice). Dnes v těchto místech stojí prostřední ze tří věžáků.

Pravděpodobně pro svůj charakter je farní kronika dosud opomíjeným zdrojem informací. Její první část napsal falknovský kaplan Joseph Körbl. Ten ji vedl až do března 1845. Je zřejmé, že tato část kroniky se stala podkladem ke vzniku jeho díla **Gedenbuch der Stadt Falkenau 1841**. Druhou část kroniky napsal nástupce Josepha Körbla, falknovský kněz Michael Pelleter. Celá kronika byla od počátku psaná jen po jedné svislé polovině stránky. Tím vznikl prostor pro další dodatečné písemné vsuvky. Toho bohatě Pelleter využíval. Jak u textů svého předchůdce, tak i u svého dříve psaného textu. Vlepení obrázků k příslušným textům je zřejmě také jeho práce. Kresba Horní brány tak pravděpodobně pochází z Pelleterovy ruky. Tak jako Körbl, tak i Pelleter využil této kroniky jako podkladu k sepsání svého dvousvazkového díla **Denkwürdigkeiten der Stadt Falkenau an der Eger und ihrer nächsten Umgebung** vydaných ve Falknově 1876 a v Tachově 1882. Je však zřejmé, že vedle vydaných děl je i tato kronika cenným zdrojem informací z historie města Sokolova, protože obsahuje údaje nepublikované v dílech obou autorů. A tak se lze těšit na další zajímavé poznatky.

Jiří Kubíček

oběživa, především drobného. V důsledku toho začala řada měst, obcí, jednotlivých firem, bankovních domů, ale i jednotlivců vydávat nouzové poukázky, víceméně jakýsi směnky. Jedním z měst byl i bývalý Falknov. Z osmi vyobrazených nouzovek pochází čtyři ze Sokolova. Dvě jsou vydána městem, jedna obchodníkem Vinzenzem Krausem, poslední je nezjistitelná, protože část nouzovky s jménem vydavatele chybí. Je však soukromého

Pomník padlých četníků v Habartově

O tragických událostech v Habartově toho bylo napsáno již mnoho. Pohnuté události září 1938 jsou díky mnoha historikům detailně zmapovány. Nechme tedy události osudného září historikům a odborným publikacím a podívejme se blíže na memento, které přetrvalo do dnešních dnů a stále nám osudové okamžiky připomíná.

První smuteční tryzna nejen za padlé habartovské četníky se odehrála ještě v září 1938. Již 17. září se konal v budově české menšinové ve Falknově smuteční akt za padlé obránce svobody a demokracie, kteří na Sokolovsku v době henleinovského povstání proti republice položili své životy.

Další veřejné připomenutí tragické události a vzpomnutí na padlé četníky, kteří dne 13. září 1938 padli v Habartově, se mohlo v důsledku válečných let konat až po osvobození v roce 1945. Na popud Místní správní komise v Habartově byl již v červnu 1945 zbudován před poštovním úřadem v Habartově, na místě tehdejší tragedie provizorní pomník. Byl tvořen jednoduchým březovým křížem s osazenou tabulkou se jmény padlých.

Následná zaznamenaná vzpomínka na padlé habartovské četníky je až z 13. září 1946. Na den výročí tragické události totiž uspořádala místní osvětová rada v Habartově za účasti všech místních korporací smuteční tryznu. Neuběhly ani dva měsíce a konala se další vzpomínka. Dne 17. listopadu 1946 byl při pietní oslavě slavnostně odhalen nový pomník padlým příslušníkům četnictva z Habartova. Oslava uspořádaly *místní habartovské úřady a organizace* (Místní národní výbor MNV, Místní rada odborů MRO). Akce byla pořádána pod záštitou zemského velitelství Sboru národní bezpečnosti (SNB), Okresního národního výboru (ONV) a Okresní rady odborů (ORO) ve Falknově. Slavnosti se zúčastnilo na 1200 osob. Mimo jiné byli přítomni žáci škol, příslušníci SNB z místa i okresu, čestná rota vojska, vojenská a hornická hudba, ju-

Pietní akt v září 1946.

První podobu habartovského pomníku tvořil jednoduchý dřevěný kříž.

náci a hasičské sbory z celého okresu. Mezi významnými hosty slavnostního odhalení pomníku byli například zemský poslanec Landštof za Zemský národní výbor (ZNV), zemský velitel SNB pplk. Dybal, předseda ONV prof. Prokeš, zástupce oblastního velitele SNB npor. Vejvoda, místopředseda ONV Nový, bezpečnostní referent dr. Čech, okresní velitel SNB kpt. Štětka a inspektor osvětové služby Jarolím. Aktu se kromě významných osobností účastnili i přímí účastníci tragické události. Přítomen tak byl vrchní strážmistr Pardus se svou ženou, štábní strážmistr Hošek a také pan Desort s chotí. Dále se slavnosti účastnili zástupci krajských i okresních vedení politických stran Národní fronty, velitel Okresní hasičské jednoty (OHJ) z Falknova, zástupci MNV z okresu, zástupci spolků a nejrůznějších dalších institucí z celého okresu.

Pietní slavnost byla zahájena v 9.45 hod. pochodem z místa srazu k původnímu prozatímnímu pomníku před poštovním úřadem. Zde za zpěvu dětského sboru zapálil okresní velitel SNB kpt. Štětka vatru a předseda MNV p. Bell přivítal všechny přítomné. Následně se ujal slova vrchní strážmistr Pardus, který věrně vylíčil ony hrozné události ze 13. září 1938, kterých byl přímým účastníkem. Po tomto proslovu zrušil za doprovodu hudby kpt. Štětka prozatímní pomník. Následovalo zapálení pochodně a přenesení ohně k novému pomníku v parku měšťanské školy. Za zpěvu písně Modlitba pod hvězdami, kterou zazpíval sbor žáků měšťanské školy, zapálil kpt. Štětka řecký oheň. Jeho přáním přítom bylo, aby oheň dodával sílu spravedlivým a spálil všechnu nepravost. Po zapálení ohně zarecitoval řídící učitel Václav Němec z Falknova svoji báseň, kterou věnoval mučedníkům. Po chvilce poezie přišel čas na projevy. Slova se nejprve ujal kulturní referent ONV František Buchta, ředitel měšťanské školy, který promluvil za MRO v Habartově. Ve své řeči mimo jiné odevzdal památník zástupcům SNB a konstatoval, že pomník má být svědectvím udatnosti, věrnosti, ale i výstrahou, připomínkou dnů poroby a ponížení, připomínkou, že se nám svobody nedostalo zadarmo. Na konci projevu za zvuků hudby vrchní strážmistr Pardus pomník odhalil. Po slavnostním odhalení přišel čas na projevy hostů. Mimo jiné promluvil npor. Vejvoda z oblastního velitelství SNB, kpt. Štětka ve svém projevu vyzval k jednotě národa. Velitel místní stanice SNB vrchní strážmistr Valenta slavnostně slíbil, že

Poštovní razítko k příležitosti odhalení nové podoby pomníku z listopadu 1946.

příklad hrdinů bude vždy vzorem členům SNB a že členové stanice budou o památník pečovat. Slib za všechny žáky pronesl Milan Hercit. Paní učitelka Štěpánová místo projevů přednesla recitaci „Hrdinům“. Slavnost zakončil předseda MNV Bell výzvou, aby státní hymna, která bude následovat, zpečetila pevné odhodlání, že odkazu habartovských mučedníků zůstaneme věrni. Po ukončení oslavy ještě zaměstnanci poštovního úřadu v upomínku na slavnost razítkovali fotografie pomníku pamětním razítkem.

Pomník v parku měšťanské školy byl navržen stavitel Minaříkem a pamětní deska s rozvinutým praporem a státním znakem s nápisem, „Věrní zůstaneme“ byla zhotovena podle návrhu akademického Sochaře Sopra.

Na 1. výročí odhalení pomníku, tedy v roce 1947 byla v Habartově konána 1. národní pouť. Tato slavnost byla i filmově zdokumentována. Vzpomínkové pietní akty pak v následující době probíhaly u pomníku v parku za měšťanskou školou každoročně, a to až do doby, než musela většina starého Habartova ustoupit těžbě uhlí. Pomník byl přenesen na nové místo do centra

Nová podoba pomníku na novém místě – 80. léta 20. století.

Současná podoba pomníku navrátila jeho stav do původní podoby.

nového Habartova a bohužel doznal i změn. Rozvinutý prapor se státním znakem a nápisem „Věrní zůstaneme“ byl nahrazen socialistickým lvem v pavěze. Také deska se jmény byla přetvořena v socialistickém duchu. Změny se nevyhnuly ani samotnému pomníku, především již nebyl tvořen jednoduchým samostatným kvádrem, ale nově dvěma kamennými kvádry v částečném zákrytu. Levý zadní kvádr byl osazen novým státním znakem. Přední pilíř pak nesl nápisovou desku se jmény padlých četníků. Přestože došlo ke značné změně v podobě pomníku, dál se každoročně konaly pietní akty za účasti svazu protifašistických bojovníků, vojska a pionýrů.

Roku 1978 byla v rámci 40. výročí vyvraždění habartovské četnické stanice, kromě každoročního pietního aktu vydána i pamětní plaketa upomínající na krvavé události v Habartově v roce 1938. Plaketu nechala pod patronací města Habartov vytvořit habartovská pobočka České numismatické společnosti. Autorem plakety byl sochař, rytec a medailér Luděk Havelka. Medaile o průměru 70mm byla vyrobena ve dvou variantách. Bronzové plakety bylo vydáno na 300 kusu. Mnohem vzácnější je však stříbrná varianta, které bylo vyrobeno pouze 30 kusů.

Po pádu totalitního režimu nebyla v celé společnosti valná chuť organizovat pietní akty. Díky Českému svazu bojovníků za svobodu byly však krátce po sametové revoluci pietní akty v Habartově obnoveny. Od roku 2004 se na každoročních pietních aktech začali podílet novodobí četníci, kteří následně převzali iniciativu a dnes se tak již o organizaci a průběh každoročně starají členové z. s. Prapor SOS Falknov nad Ohří a o. s. Česká společnost přátel vojenské historie. Roku 2008 byl z iniciativy o. s. Klub 1938 – Četnická stanice Habersbirk (dnes z. s. Prapor SOS Falknov nad Ohří) pod tehdejším vedením Jiřího Převrátla a za podpory města zrekonstruován habartovský pomník do původní podoby.

Josef Macke

Německá kolonizace na Kraslicku

Asi od druhé poloviny 12. století začala probíhat v pohraničních oblastech Českého království tzv. „německá kolonizace“. Do celých Krušných hor lákalo nové přistěhovačce především rudné bohatství slibující možnost rychlého zbohatnutí. V horských oblastech dnešního Kraslicka byl hlavním zájmem pravděpodobně také objev ložisek měděných a železných rud, cínu, olova, stříbra a dalších drahých kovů. Většina nálezů se nacházela v řečištích řek a potoků. U nich později stavěli noví obyvatelé svá první obydlí a vznikaly tak i první hornické osady.

Příchozí získali za velmi výhodných podmínek rozsáhlá území s neobdělávanou půdou a panovnicí, kláštery a šlechta zase nové poddané a především poplatky od nich.

Významnou roli při kolonizaci sehrály některé kláštery. Zásadní význam pro oblast dnešního Kraslicka měl cisterciácký mužský klášter v bavorském Waldsassenu. Již dříve získal od markraběte Diepolda II. z Vohburga rozsáhlé pozemky a lesy na území dnešního Chebska, který tehdy mnoha záborovým úředníkům (tzv. ministeriálům) a klášterům rozdával neobdělávanou půdu, někdy i s původními slovan-skými vesnicemi. Podle řádového nařízení kláštera, založeném v roce 1133, měli mniši především zajišťovat osídlení na nově získané neobdělávané půdě a zakládat na ní nové vesnice. Při jejich zakládání, většinou u řek a potoků, docházelo nejprve k mýcení a žďáření velkých ploch lesů. Spotřeba dřeva byla obrovská. Zpracovávali ho ve vlastních pilách a používali rovněž při stavbách obytných domů i ostatních hospodářských stavení. Nutné bylo také v zemědělské a řemeslné výrobě. Kámen dobývali ve vlastních kamenolomech.

Erb mnichů z Waldsassenu.

Představený kláštera se poté obrátil na českého krále Vladislava II. o pomoc a zároveň ho pozval na návštěvu. Panovník žádosti vyhověl a klášter i osobně navštívil. Daroval mu území u dnešního Chodova jako léno Českého království.

V darovací listině z 11. listopadu 1154 potvrzuje Friedrich Hohenstauf, že klášteru patří území kolem řeky Svatavy. V této nejstarší listině o území dnešního Kraslicka se rovněž zmiňují Chodové a jejich služba na zemských hranicích. Za východní hranici újezdu, řekou Svatavou, nebylo území téměř osídleno. V roce 1158 potvrzuje řezenský biskup Hartwig II. klášteru (opatovi Gerlachu z Waldsassenu) držení jeho dosavadního majetku. V témže roce potvrzuje řezenský biskup klášteru u dnešní Sněžné desátky. U Krásné měl klášter chmelnice a u dnešních Kraslic podíly na horních právech. Dobývaly se zde především barevné rudy a také stříbro.

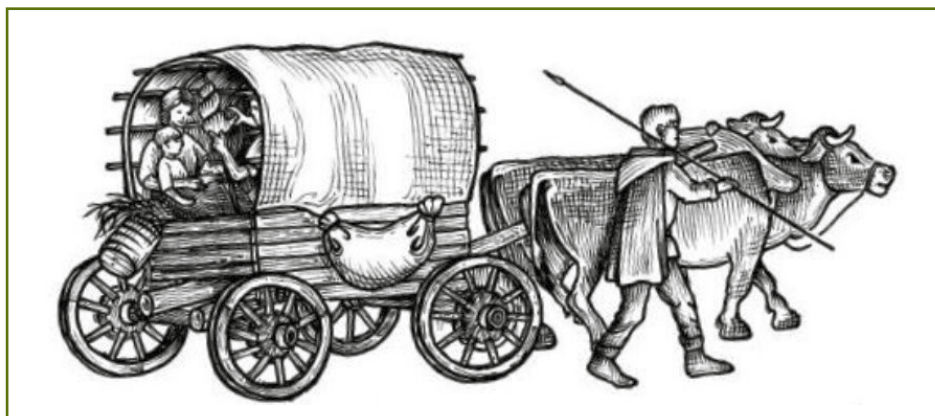
Koncem července roku 1165 přijal před oltářem klášter, rovněž jako léno Českého království, rozsáhlé pohraniční území v pohraničních hvozdech, sahající do pramenů Halštrovky až k Libockému potoku a řece Svatavě, tzv. Lubský újezd. Jeho středem se později staly Luby. Hranicí kolonizovaného území

Nově založené hospodářské dvorce byly budovány v blízkosti obchodních cest a na takových místech, aby byly mezi sebou snadno dostupné. K osídlení zvali mniši hlavně zemědělce z Jižní Falce, Bavorska a Horních Frank.

Původní slovanské obyvatelstvo bylo nuceno před nápo-rem nově příchozích osadníků zcela změnit způsob svého dosavadního života. Mnozí z těch, kteří se nechtěli přizpůsobit, raději opustili svá obydlí a vystěhovali se. Ostatní se německému vlivu pozvolna podřídili a později i s novými obyvateli zcela splynuli.

Kolonisté s sebou přinesli své právní zvyklosti podle norimberského práva. Přejímali místní staroslovanské názvy, i když jejich původnímu významu nerozuměli, a sami je často přizpůsobili svému jazyku.

Při obdělávání půdy a zakládání klášterních dvorců překročili cisterciáci jihovýchodní hranici kolonizovaného území.

Příchozí kolonisté.

Středověká orba.

tehdy byla i řeka Svatava, která od sebe oddělovala na dnešním Kraslicku dva újezdy. Na západě Lub-
ský újezd a na východ Hroznětínský újezd (pod správou kláštera v Teplé). Území dnešního Kraslicka
tehdy leželo na samé hranici tehdejšího Sedlecka a Chebska. Území za východní hranici újezdu, řekou
Svatavou, zůstávalo i nadále neosídlené. Darování újezdu bylo znovu potvrzeno v roce 1184. Počátkem
března roku 1185 vzal papež Lucius III. cisterciácký klášter pod ochranu svou i svatého Petra. Potvrdil
mu vlastnictví jeho všech dosavadních držav a osad se všemi okolními lesy až k řece Svatavě (Zuata)
a hraničnímu potoku (zřejmě Mezní potok – Tonocop), který se vlévá do Svatavy u Anenského údolí.
Na konci ledna roku 1194 vzal pod svou ochranu klášter s veškerým jeho majetkem i dříve uděleným
celním osvobozením také císař Jindřich VI. Pražský biskup a český vévoda Jindřich poskytl v r. 1196
klášteru úplnou svobodu k dovozu zboží do Čech bez celních poplatků a se všemi tržními právy. Pod
svou ochranu vzal i všechny klášterní državy v Čechách. Předchozí práva potvrdil i český kníže Bedřich,
nástupce krále Vladislava II. Přesně ohraničil území, které klášter vlastnil.

Nejstaršími klášterními osadami založených na Kraslicku jsou Čirá, Černá a Kostelní (Lauterbach-
Luttirbach, Schwarzenbach-Suarcimbach a Kirchberg-Chircberc), které jsou zmiňovány již v roce 1158.
V letech 1150 až 1350 byly založeny také další osady Krásná, Počátky, Mlýnská a Sněžná.

V sousední německé oblasti kolonizovali krajinu páni z Plavna (držitelé Vogtlandu). Mezi nimi a kláš-
terem ve Waldsassenu docházelo často ke sporům o kolonizované území.

Klášterní kolonizační činnost byla od samotného počátku založena na pracovní síle. Během prvních
desetiletí využíval klášter pouze vlastních pracovních sil. Později pověřovali waldassenští mniši koloni-
začními činnostmi drobné šlechtice či zbohatlé měšťany. Klášteru se podařilo vybudovat poměrně širo-
kou základnu svých pracovníků. Nejdůležitější řádovou složkou byli tzv. bratři laici (zvaní též konvrši), kte-
ří do řádu vstupovali ve velkém především ze selského stavu z původních slovanských vesnic. Dostávali

Klášter ve Waldsassenu.

stejný mnišský oděv, ale sami se nikdy nemohli stát mnichy. Pod vedením hofmistra připravovali pole, pásli dobytek nebo se starali o rybníky a včelstva. Jejich bohaté zkušenosti, znalosti a rovněž pečlivost při obdělávání půdy vedly k velkým výnosům. Představení kláštera si jejich rad velmi vážili a často jim přenechávali vedení na svých hospodářských dvorcích. V blízkosti dvorců žili příbuzní konvršů, kteří pracovali na klášterních pozemcích. Stravovali se společně a vykonávali stejné mnišské obřady.

Klášter časem získal rozsáhlá území. V získaných lesích následně zakázal jejich užívání. Část z nich, které sousedily s poli, se staly součástí založených vesnic. Lovit v nich mohli jen vlastníci půdy.

Mniši se věnovali téměř všem oborům tehdejšího hospodářství. Nejvíce se věnovali zemědělství. Pro každý dvorec vybírali s ohledem na kvalitu půdy a počasí nejvhodnější druh obilniny. Hnojením chlévskou mrvou značně vzrostly výnosy z polí. Zakládali vinohrady a chmelnice, pěstovali zeleninu, ovoce a luštěniny. Zemědělské nářadí si vyráběli sami ve vlastních dílnách. Chovali dobytek, prasata i drobné zvířectvo. Hovězí dobytek ovšem ne kvůli masu, protože to jíst nesměli. Dobytek byl využíván ve volských spřeženích při práci na polích. Zavedli chov ovcí, protože tehdy začala vlna konkurovat lnu. Ve stájích chovali koně, které využívali pro dopravní spojení mezi jednotlivými dvorci. Budovali chovné rybníky, hlavně s kapry a štikami. V bystřínách chovali pstruhy. Vytvořili celé soustavy vodních nádrží jako zásobárny vody pro období sucha. Ze svých mlýnů zásobovali moukou vlastní pekárny. V nich kromě tří druhů chleba (pšeničného, žitného a ovesného), pekli rovněž sladké pečivo a různé suchary. Vyráběli také oblíbené sýry. Vařili sami pivo, které prodávali v klášterních výčepech, tzv. krčmách. Od původních Slovánů se naučili včelařství i výrobě vosku, svíček, medu jako sladidla a také medoviny. Zakládali tkalcovské a krejčovské dílny. Z kůže vyráběli boty a sedlářské výrobky, z ovčí vlny sukno. Tkali látky, ze kterých šili košile, punčochy, příkrývky a velmi žádané plstěné bačkory (noční střevíce). Podíleli se i na horních právech a v blízkosti nalezišť budovali výrobní železa (tzv. šmelcovny) a hamry.

Hospodářská výroba na všech klášterních dvorcích časem překročila vlastní spotřebu. Zemědělské a řemeslné přebytky začali mniši prodávat na trzích a z prodeje potravin i různého zboží plynuly klášteru nemalé zisky. Své bohatství využíval k politickým vlivům a prosazování svých zájmů. Jeho úspěch souvisel především v systematické organizaci práce podle důmyslně vypracovaného plánu. Na konci 13. století, přibližně po 170 letech své kolonizační činnosti, patřilo klášteru 15 nových hospodářských dvorců a půda o rozloze cca 60 km².

Od přelomu 13. a 14. století začal klášter investovat také ve městech, v jejichž blízkosti prodával zbohatlým měšťanům své pozemky. Nalezl v nich nová odbytiště pro své přebytky z hospodářských dvorců. Na městských trzích bylo klášterní zboží dokonce osvobozeno od placení všech dávek a poplatků. Jedním z velkých trhů byl tehdy trh v Chebu, kde již od počátku 13. století vlastnil klášter pod ochrannou chebského hradu kamenný dům (tzv. Steinhauß) s několika obchody a byty. Později získal další domy s masnými krámy a zahradami. Časem se podařilo klášteru proniknout do obchodního života města Chebu. Krátce poté se dostali chebští měšťané s mnichy do sporů a po dlouhém dohadování se jim podařilo donutit klášter, aby začal platit mýto při vjezdu povozů s klášterním zbožím do Chebu. Sami mniši dokonce uvažovali o zřízení vlastních trhů a měst. Obyvatelé z klášterních vesnic by tak nemuseli cestovat se zbožím až Chebu. Tržiště chtěli vybudovat v Lubech a Tirschenreuthu.

Od poloviny 13. století se mniši věnovali také obchodu s pozemky. Některé zakoupili, jiné směnili za blíže umístěné jejich dvorců. Snažili se jednotlivá území vzájemně propojovat. Některé pozemky pronajímali. Z nájmu a desátek plynuly klášteru značné sumy. Mniši byli velmi schopnými obchodníky, často využívali finanční tísně šlecht. Klášter poskytoval krátkodobé půjčky a dlužní úpisy na pozemky. Zajišťoval si tak na ně předkupní právo nebo dědické nároky. Zúčastňoval se likvidací velkých dědic-
kých řízení a často i vyplácel zadlužené šlechtické statky za přenechání vlastnických práv. Původním majitelům nabídl doživotní rentu nebo jiné výhody. Snahy o získání nových pozemků vedly k ostrým sporům se šlechtou, měšťany nebo jinými kláštery. Cena pozemků během jednoho století dramaticky vzrostla a klášter díky tomu několikanásobně zhodnotil své investice.

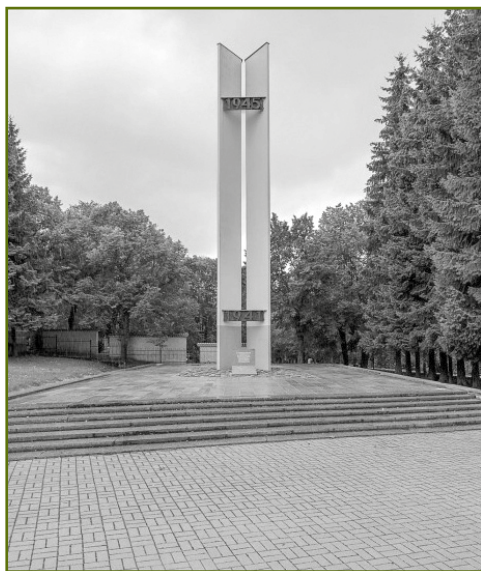
Na počátku 14. století se po několika morových vlnách ve všech dvorcích dramaticky snížil počet obyvatel a tím i pracovní síly. Zemědělská a řemeslná výroba neustále klesala. Klášter tak přicházel o značné zisky a své finanční problémy musel později řešit odprodejem některých pozemků a osad. Nemalé těžkosti mu rovněž způsobovaly žebravé řády, které si u obyvatelstva získaly značnou oblibu. Krize vyvrcholila v roce 1339, kdy waldsassenský klášter ztratil své výsadní postavení ve zdejších kraji. Klášterní konvent v čele s opatem Franzem Kühnem musel na začátku listopadu roku 1348 prodat za 700 hřiven stříbra velkou část Lubského újezdu. Novým majitelem se stal chebský rytíř Rüdiger ze Sparnecka. Ve smlouvě uzavřené v Chebu se uvádí všechny prodané vesnice, mezi nimiž byly Černá, Čistá, Krásná, Kámen, Počátky, Kostelní, Mlýnská, Krásná, Valtěřov, Sněžná i dnes již v okolí řeky Svatavy neexistující osady Markhausen, Bärnhausen, Frauengrün a Friedrichsgrün.

Stanislav Meisl

Historie památníku sovětských zajatců v Sokolově

V sousedství sokolovského hřbitova je vybudováno pietní místo, kde jsou pochováni sovětsí váleční zajatci, kteří zahynuli v našem městě v bývalém vojenském lazaretu. Ten byl zřízen v kasárnách postavených po vzniku Československé republiky v roce 1923 v jižní části tehdejšího Falknova. Z úředního listu č. 227 se dozvídáme, že stavbu prováděl stavitel Miňovský z Duchcova. Po dokončení zde působil 33. čsl. pěší pluk, a to až do října 1938. Na základě Mnichovského diktátu byl areál zabrán Německem a předán wehrmachtu. Během válečných událostí zde byl v roce 1941 zřízen vojenský lazaret sovětských válečných zajatců, jako pobočný tábor Stalag XIII B ve Weidenau. Umístování tam byli vězni, kteří trpěli různými chorobami a nemohli v pracovních komandech odvádět požadovaný pracovní výkon. Přesun do lazaretu pro mnohé z nich znamenal konec života. Zejména v závěru války zde byly podmínky nesnesitelné a zajatci umírali v desítkách denně. Pro osvobozující Američany byl příchod do lazaretu 7. května 1945 šokem. Stav tábora a utrpení zde zachytil svojí kamerou desátník Samuel Fuller, pozdější slavný režisér. Film ze sokolovského lazaretu měl dlouho uložen mezi jinými dokumenty z války a posloužil jako námět pro jeho pozdější díla „*Falkenau vision de l'impossible*“ a „*Big Red One*“. Dnes je možné filmy zhlédnout na internetu a v sokolovském muzeu. Jsou zde zachyceny okamžiky, kdy Američané nařídili Němcům mrtvé obléknout a převézt na městský hřbitov, kde byli pietně uloženi do společných hrobů. Na památníku je nápis, že je zde uloženo 2224 těl sovětských vojáků. Dle jiných pramenů zde bylo pohřbeno postupně 2303 mužů. Pohřbíváno se odehrávalo uvnitř hřbitova a později i mimo oplocení.

První tryzna na podzim roku 1945 se konala za účasti československé vojenské posádky u hrobů na hřbitově. Masový hrob zajatců byl později vojáky upraven a mezi hroby byl zřízen provizorní pylon s pěticípou hvězdou a na bocích se znaky srpu a kladiva. U příležitosti druhého výročí osvobození byl vybudován kamenný obelisk s měděnou deskou z česko – ruským nápisem, „*Věrnost za věrnost / ČSR – SSSR / 1941-1945*“.

Současný stav památníku.

Náklady dvacet tisíc korun byly pokryty sbírkou v okrese a brigádnickou prací Československého svazu mládeže a příspěvkem MNV. Při velké slavnosti, která byla zahájena proslovem předsedy ONV a MNV na Starém náměstí, byl tento památník dne 11. května 1947 odhalen. Za zdejší vojenskou posádku měl hlavní projev plukovník J. Kostka. Při slavnosti hrála hornická hudba za řízení kapelníka Kloužka. V těchto místech se následně konalo několik pietních vzpomínkových akcí. Celý prostor byl oplocen a město mělo o místo pečovat. Plocha s hroby sovětských zajatců však postupně zarůstala a získávala nepěkný vzhled, stejně jako vlastní městský hřbitov, kde bylo pohřbeno mnoho německých rodin. Jejich příbuzní již v Sokolově nežili a o hroby se nikdo nestaral. Proto bylo překvapivé, v jakém špatném stavu byl hrob vojáků, kteří bojovali proti fašismu. Jistě na tom mělo i podíl státní sovětské strany, které zajaté vojáky, kteří nepadli v boji, odsuzovalo.

Pietní akt u hrobů zajatců na podzim 1945 (SOKA Sokolov).

V šedesátých letech se vedení města usneslo, že je nutno pietní místo upravit. V té době na území města probíhal čilý stavební ruch a byla zahájena úprava hřbitova. Bylo také rozhodnuto, že ve smyslu „*Usnesení vlády ČSSR z 1. ledna 1966 o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě*“ bude vybudován sovětským zajatcům nový důstojný památník. O umístění výtvarných děl v architektuře rozhodovala komise Českého fondu výtvarných umění (Dílo). Na postavení tohoto památníku v Sokolově byla vypsána architektonická soutěž, které se zúčastnili architekti z Karlových Varů. Pětičlenná komise předložené práce hodnotila dne 11. června 1967. Předsedou byl Ing. arch. Adolf Petr, za ONV Sokolov se účastnil Jaroslav Loskot. Obec architektů zastupovali Ing. arch. Kubiček, Ing. arch. Sedláček a Ing. arch. Pachner. Předmětem posuzování ideových a urbanistických hledisek byly tři návrhy. První předložili společně Ing. arch. Kuba a Ing. arch. Mundilová, druhý Ing. arch. Karas a třetí návrh byl společným dílem Ing. arch. Běleckého, Ing. arch. Fraňka a akad. sochaře Lokvence. Tento poslední návrh byl komisí vyhodnocen jako vítězný. Velký podíl na tom měl návrh plastiky od Lokvence, který ztvárnil tragickou událost v minulosti zcela mimořádným způsobem.

Po vyhodnocení soutěže městský národní výbor dne 9. 11. 1967 plastiku prostřednictvím Díla u sochaře Lokvence objednal. Vlastní zpracování prováděcího projektu stavební části bylo uzavřeno rovněž v listopadu dohodou o provedení práce s autory arch. Běleckým, arch. Fraňkem a Ing. Volánkem. Projekt byl na jaře příštího roku vyskládněn, ale řešení předpokládalo zajistit prostředky ve výši 1 300 tis. Kč. Formou sdružených závazků bylo k dispozici 285 tis. Kč. Financování nebylo dořešeno ani v srpnu 1968, kdy na území našeho státu vstoupila cizí vojska včetně armády Sovětského svazu. Celá situace se značně zkomplikovala, a to nejenom ve výstavbě památníku. Na okupaci akad. sochař Lokvenc reagoval tak, že do parku před karlovarskou hlavní poštou instaloval již hotové dílo určené pro sokolovský památník. I když zde byla plastika umístěna pouze několik dní, mělo to později za následek, že v Sokolově již nesmělo být dílo umístěno. Údajně bylo v srpnových dnech hrubě zneužito k protisovětským provokacím. Tato plastika nazvaná „*Srdce*“

(„Rozpolcený“ nebo alternativně „Ten, který snímá hříchy světa“) byla později předmětem sporů mezi MěNV v Sokolově a Dilem. Případem se zabývala i státní arbitráž České socialistické republiky, která při odvolacím řízení v roce 1973 rozhodla, že zákaz použití sochy byl správný a že Dílo musí vrátit částku 239 560 Kčs, kterou od MěNV obdrželo během let 1968 – 1970. Český fond výtvarných umění musel navíc nahradit arbitrážní poplatek ve výši 4 792 Kč.

Události ze srpna 1968 výstavbu zpzdily. Po tzv. normalizaci měl být památník co nejrychleji vybudován. Stavební povolení bylo vydáno dne 15. 12. 1969 a ihned v únoru 1970 svolal ONV schůzi vedoucích pracovníků stavebních podniků Sokolovska k řešení otázek výstavby památníku. Bylo direktivně rozhodnuto, že práce provedou Pozemní stavby, Báňské stavby, Okresní stavební podnik, Technické služby, Vodohospodářská správa a uzavřou o tom socialistický závazek s termínem dokončení k 53. výročí VŘSR, tj. k listopadu 1970. Velký podíl na pracích zajišťoval Český průmysl kamene, který dodával veškerou kamenickou práci. Montáž prováděli zkušení pracovníci Daněk a Šimek. Z dalšího průběhu výstavby a hlášení pro Radu ONV však bylo vidět, že dochází ke skluzu a listopadový termín nebude splněn. Důvodů, kromě všeobecné pasivity, byla celá řada. Podniky neměly potřebnou kapacitu, stavba vysokých železobetonových pylonů byla poměrně složitá a velký počet dodavatelů nebyl důsledně koordinován. Po velkém úsilí se podařilo památník odhalit dne 9. 5. 1971. Při velké manifestaci za účasti zástupců OV KSČ, ONV, MěNV a zahraničních delegací z NDR a SSSR, byla také uskutečněna přísaha místních vojenských posádek. Jako čestný host byla přítomna manželka vojenského letce Volkova, který je zde také pohřben. Lokvencova plastika nebyla na památník umístěna dle nařízení OV KSČ z března 1970. Místo ní byly na pylony zavěšeny letopočty 1941 a 1945, navržené kovolitcem Miroslavem Adámkem. Paradoxem bylo, že Adámek ve své dílně také odlil Lok-

Památník odhalený 11. 5. 1947. Stav v šedesátých letech. Ze strážní věže hlídali vězňe, kteří pracovali na výstavbě sídliště.

Lokvencova plastika umístěná v Karlových Varech v srpnu 1968 (foto S. Burachovič).

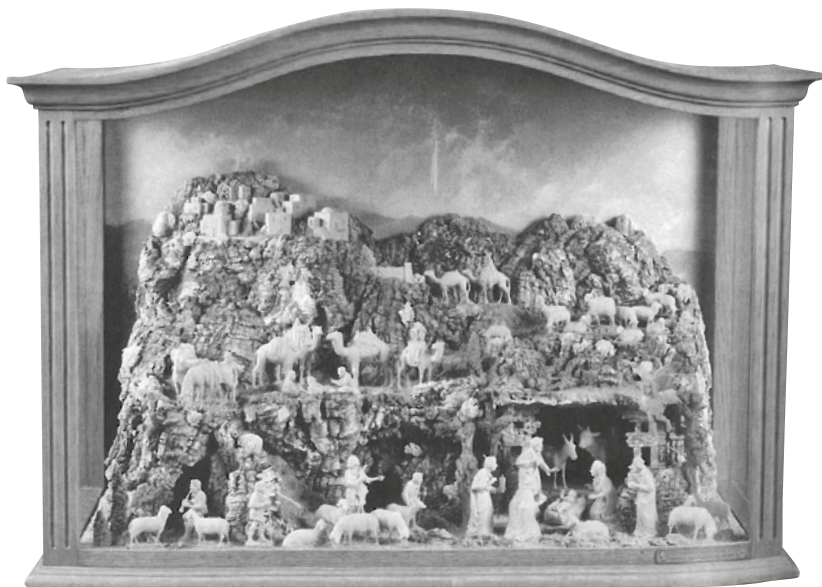
Ukázka části projektu památníku.

vencovu sochu „Srdce“. Od původní myšlenky se realizace památníku neumístěním Lokvencova výtvarného díla značně odklonila. Současné provedení s letopočty vyznívá nepřesvědčivě a výtvarný prvek byl zcela potlačen. V mnohých výkladech mají pylony představovat prsty, které znázorňují přísahu. Dle zdůvodnění v projektu je dílo popsáno takto: „*Hrubé pohledové betony mají tvořit pozadí impozantní plastiky. Dvě zalomené stěny byly vzájemně položeny tak, že prosvětlující paprsek procházející mezi nimi má symbolizovat tíži zajatců v jejich ujařmění. Rozervaná postava s obnaženým srdcem vyjadřuje obtížnou situaci v lazaretu na pokraji smrti za cenu sebeobětování pro budoucnost příštích pokolení.*“ Nepravidelná kamenná dlažba ve spodní ploše vyrůstajících 15 m vysokých stěn měla podtrhnout celkový záměr. Kamennou desku s textem u paty památníku provedl akad. sochař Oldřich Forman. Je zde nápis v ruštině a češtině: „*Ku cti a slávě občanům Sovětského svazu, kteří zde odpočívají jako oběti fašismu ve druhé světové válce. Občané Sokolovska*“ Památník je někdy také nazýván „*Obětím II. světové války*“. Konalo se u něj mnoho pietních akcí, také slibů dětí, kteří byli přijímáni do Pionýra, a několik dalších vojenských přísah. V roce 2006 proběhla na památníku velká renovace. Vlastní socha původně určená pro památník je ve dřevěné variantě uložena ve sbírkách karlovarského muzea. Krátce se vrátila před poštu v Karlových Varech 22. srpna 2008, tedy po 40 letech od okupace. Akademický sochař Václav Lokvenc se stal po roce 1989 prvním nekomunistickým primátorem Karlových Varů. I přes svůj vysoký věk osmdesáti šesti let stále tvoří jako sochař a grafik. Památník sovětských zajatců je evidován jako nemovitá kulturní památka Sokolova (č. 38265/4 - 551).

Jan Rund

Výjimečnost kynšperských betlémů

Betlémářům jsou známy betlémy ašské, chebské či krušnohorské, ale opravdu raritní a „světoznámé“ jsou z našeho regionu detailní miniatury betlémů z Kynšperka. Populární je už zdejší oblíbený chrámový betlém (pocházející z let 1680-1956 postupně od 6 autorů), který byl v roce 2002 Ministerstvem kultury dokonce prohlášen za kulturní památku a po letech 'v zapomnění' je nyní i rekonstruován a hojně navštěvován. Ojedinělá betlémářská kynšperská škola však proslula především těmito svými precizně filigránskými řezbami ve skříňových schránkách, které jsou dnes ozdobou a chloubou mnoha institucí i sběratelů. Vyznačovala se zejména ojedinělým materiálem z tvrdého dřeva brslenu evropského, kdy řezbáři preferují většinou dřevo lipové, a propracovanými detaily figur včetně prožitků ve výrazech tváří. Dalšími specifiky byla tzv. hora v betlémě, kdy typické betlémové figurky zobrazující narození Ježíše Krista jsou zasazeny do krajiny strmé hory s jeskyněmi. Předlohou kynšperským betlémům mohly být obdobné řezby z cisterciáckého kláštera ve Waldsassenu, kde již od poloviny 18.století zaznamenáváme miniaturní řezby od původem chebského Andrease Burgla a pátera Adalberta Edera. Pro stoupající oblibu betlémů proto v polovině 19. století tak v Kynšperku vzniká tzv. měštanská řezbářská tradice vyřezávání miniatur, kdy za zakladatele a tzv.“starého mistra“ je považován vyučený domácí tkadlec Simon Buberl (zvaný Kubisch). Dalšími řezbáři, kteří proslavily tuto tradici, byli většinou samouci sochaři Franz Zapf, pekař Johann Göger, opět tkadlec Johann Stübner, Dienerovi, truhlář Johann Höfl, strážník Eugen Mayer, Wenzel Helmich, Josefové Unger a Dobner aj., a zejména stavební mistr Kaspar Jäger, který je mimo jiné autorem křížové cesty v poutním Maria Loretu ve Starém Hrozňatově a skvostnou barokní schránku s jeho 29 zastaveními Krista z let 1850-60 mají i v sokolovském muzeu.

Betlém J. Dobnera.

Tzv. kynšperským betlémům s množstvím nepomalovaných dřevěných figurek, velbloudů, koní, jen několik milimetrů velkých oveček a dalším zvířatům dominoval vznášející se anděl Zvěstování, vše vysoké řemeslné úrovně a do nejmenších detailů propracované. Vedle sebe se objevují různé biblické scény vedle narození Krista i vyhnání Adama a Evy z ráje archandělem Michaellem v ruce s planoucím mečem a téměř vždy je přítomen i vodotrysk vytvořený ze stočených a ohnutých skleněných trubiček, symbolizující živou vodu resp. vnitřní sílu křesťanské víry.

Pro náročné vyřezávání miniatur užívali kynšperští mistři řezbáři adekvátně malých dlát a rydel, které si zhotovovali sami z deštníkových drátů nebo jehel do šicích strojů a které museli často ostřit. Tvrdost dřeva z brslenu vyžadovala i značné nároky na jemnocit, a tedy dobrý zrak, sílu i koncentraci. Poznávacím znakem řezbářů tak byly pěkné mozoly.

Důvodem, proč se vyřezávání betlémů v Kynšperku v pol. 19. století rozvíjelo, byl, vedle šikovnosti, i rozvoj kynšperského nábytkářského průmyslu, expanze truhlářského řemesla a rostoucí poptávka lázní v okolí, které požadovaly kvalitní nábytek do svých hotelů. To dokládá i založení Státní odborné školy pro zpracování dřeva v roce 1873. Vedle svého hlavního zaměstnání se zde v době rozkvětu tak betlémářství věnovaly na dva tucty řezbářů. Vlastnit typický kynšperský betlém ve schránce se stalo prestižní věcí vyšších kruhů a betlémy se staly pojmem v oblasti nejen Chebska, ale doslova od Aše až po Horšovský Týn a Žatec. Kynšperské betlémy z brslenu se začaly kopírovat např. v Kraslicích, kde jsou výrobci spjati zase především s místní výrobou hudebních nástrojů. Přesto tato kynšperská specializace zůstala specifikem naší oblasti.

Betlém rodiny Schmid.

V roce 1923 vyšla i souhrnná publikace „Kynšperské miniaturní umění“ od Johanna Sandnera a proběhla i velká výstava betlémů. Po válce se těmto skvostům a tématu sudetských betlémů věnovali i Alfred Karasek s Josefem Lanzem včetně dotazníkové akce, z nichž se nám tak dochovalo mnoho cenných údajů.

Zhruba 100 let intenzivní výroby typicky kynšperského řezbářského umění však po roce 1945 a odsunu zdejšího německého obyvatelstva prakticky ustalo. Většina domorodců z Chebska i celých Sudet byla po vyhnání nucena většinu svého majetku zanechat doma ve své rodné vlasti. Zachráněno bylo jen několik málo kousků, zejména jednotlivých figurek, protože neskladné betlémové schránky se nemohly vejít do hmotnostního limitu zavazadel. Jen pár rodinných kompletních betlémů bylo do Německa vyvezeno pozdějšími vystěhovalci či emigranty. Část zmizela pod vývozy překupníků nebo byla rozprodána do ciziny. Pár nových vzniklo a bylo vyřezáno vysídlení (Mayer, Dobner) teprve v blízkém Německu. Josef Dobner se zde na sklonku svého života dočkal značného uznání, ale v roce 1976 vyřezal svůj poslední betlém a v roce 1982 v Erfeldenu umírá. Popisoval sám sebe jako posledního kynšperského řezbáře, který bohužel už nenašel své následovníky...

Přesto kynšperská tradice žije, už 25 let se jí s úspěchem věnuje v Lázních Kynžvart pražský umělec Ivo Minář, který tak navázal svou precizní řezbařinou milimetrových figurek a betlémy ve schránce na již vymizelý zdejší um. Tento padesátník se přes restaurování zakázek starožitníků pro německé klienty v roce 2013 poprvé účastnil mezinárodních výstav, zvítězil a dnes je velmi vyhledávaným mistrem řezbářem, který výjevy ve schránkách také rozpohyboval a vyrábí i mechanické betlémy.

Pavel Vaculík

Typické kynšperské betlémy ve skříní.

Loketský lékař Wilhelm Feig

Spolu s rostoucím zájmem o židovské obyvatelstvo našeho regionu se mi objevují další osudy tragicky zavražděných lidí v průběhu 2. světové války – obětí holocaustu. Přesto, že židovská komunita Sokolovska nebyla v období první poloviny 20. století nikterak početná, měla mezi sebou lidi elitní a vzdělané. Jedním z nich byl také loketský doktor, MUDr. Wilhelm Feig.

Narodil se 27. července 1896 v dnes již zaniklém městě Doupov nedaleko Kadaně. Dům čp. 121 kožešníka Zikmunda Feiga a jeho manželky Karolíny tak přivítal již druhého potomka, už před rokem totiž přišla na svět sestra Frída.

S úvodními výstřely první světové války dolehla válečná realita taktéž na dospívajícího Wilhelma. Zboží v obchodech podražilo, nedostávalo se všeho v potřebných dávkách. Taková byla všední realita let, během kterých odešel Wilhelm do Prahy, kde roku 1917 zahájil studium medicíny na dnešní Univerzitě Karlově. Praha se tak stala Wilhelmovým novým domovem. V Praze zůstal až do roku 1922, kdy úspěšně složil závěrečné zkoušky a 2. března odpromoval. Z mladého Wilhelma se rázem stal doktor medicíny, který se rozhodl odejít z hlavního města zpět na západ. Nevrátil se ovšem zpět do Doupova, nýbrž do Lokte.

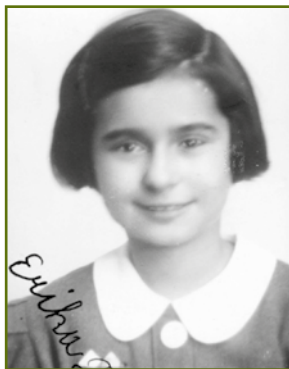
Po příchodu do Lokte začala nová etapa ve Feigově životě. Krátce po přestěhování získal práci v okresní nemocenské pojišťovně, kde se záhy dostal na pozici šéflékaře. Začal také spolupracovat s četnickou stanicí v Lokti, pro kterou působil jako lékař a později jako lékař četnického okresního velitelství Loket. Úspěchu dosáhl taktéž v osobním životě, když se 31. ledna 1926 oženil s Alžbětou Pickovou a za tři roky mohl slavit narození první a jediné dcery Eriky. Počátkem 30. let byl již Wilhelm Feig jednou z uznávaných osobností města. Jistota práce, společenská prestiž a politická angažovanost v německé sociální demokracii z něj dělala známou osobu. „Byl jsem lékařem četnické stanice a četnického velitelství v Lokti, se členy jak četnické stanice, tak všech československých úřadů, pojily mne přátelské styky.“ Pohodlný život tak mohl kazit pouze pohled do sousedního Německa, kde se agresivita proti židovskému etniku začala prudce zvyšovat po nástupu Adolfa Hitlera do úřadu říšského kancléře. To se ovšem v Československu nijak neprojevovalo, a proto zatím nebyl důvod k znepokojení. Situace se začala zhoršovat až během druhé poloviny 30. let. Se zvyšujícím se ohrožením

Wilhelm Feig (NA ČR).

Alžběta Feigová (NA ČR).

Erika Feigová (NA ČR).

Československa byli ohroženi taktéž židé, a to zejména v pohraničních oblastech republiky. Výjimkou nebyl ani Loket. I zde se situace vyhrcovala, až se během zářijových dní 1938 stala pro židovské rodiny neúnosnou. Feigova rodina proto zvolila útěk z Lokte do zatím bezpečného vnitrozemí.

Mnichovské události zastihly celou rodinu již v hlavním městě republiky. Na tomto místě je nutné uvést si dostatečně situaci příchozích rodin. Praha se stala cílem většiny židů ze zabraného pohrani-

Jméno a příjmení *Karel Vilém Feig*
 zaměstnání *lékař*
 rok, den a měsíc narození *27. října 1896*
 rodiště *Doupov* polit. okres *Kadaň*
 příslušnost *Loket* polit. okres *Loket*
 bydliště *Prácheň XI - Fochovz 32*
 náboženství *židovské* stav *ženatý*
 rodiče *Likmund, Karoline - Kohnové*
 manžel-ka *Elly* **Nový cest. pas. > Prodl. a rozš.**

Popis osoby:

muže *kulatý* ženy
 obličej *čistý*
 barva očí *černé*
 barva vlasů *černé, prostředně*

Plati k cestě do

všeob. st. evrop.

na dobu do *30. října 1939* a zpět

účel a cíl cesty

kurátní

Spolucestující:

Jméno	Poměr	Doba a místo narození
<i>Elly</i>	<i>dece</i>	<i>19. III. 29</i>
		<i>Loket</i>
Rodný list: <i>Obec. Z. d. Fochovz - 27. IV. 68 1/IV. 38.</i>		

Vyhotoveno na základě:

Cestovní pas čís. *ovč. opis. z* *dle udání nemá*
 Domovský list (potvrzení o domov. příslu.) z *Loket - 13. IV. 38 -*
 Křestní (rodný) list *Obec. žid. Masekau - 3. IV. 38 -*
 Oddací list *ovč. opis. Mord - Žid. obec - 19. III. 26 - Fol. 8, P-227*
 Příhláška bytová *Prácheň XI - 26. ján 38.*
 Osvědčení berní správy *ovč. opis. z ob. občan. Město Loket - Okresní úřad Loket*

Vojenské doklady: *lis - 61/532/38 - 13. IV. 38.*

Ročník odvodu vojenská knížka

osvědčení dopl. okr. vel. v

hodnost a branný poměr

prostředník

domobr. legít. (osvědčení)

propouštěcí list

přidělen u *Volení obce přinej*

Brucka
 podpis úředníka

Žádost o vydání cestovního pasu (NA ČR).

čí. Ti však byli v častých případech vyzýváni úřady k navrácení se zpět do svých krajů. Ihned po podpisu Mnichovské dohody se totiž v českých zemích zvedla vlna zklamání, agonie a dlužno podotknout také antisemitismu. Oficiální vládní kruhy druhé republiky sice prohlašovaly, že nevychází z rasových hledisek, ihned však dodávaly: „*Tím ovšem není řečeno, že by naše protizidovská opatření byla méně významná a méně důležitá než tam, kde se vychází z rasových zásad.*“ Tíhu a atmosféru oněch říjnových dní 1938 můžeme velice dobře cítit během čtení dochovaných archivních materiálů. Často v nich nacházíme až zoufalou snahu najít důvod, který by zabránil zpětnému vyhoštění jednotlivců i celých rodin do obsazených německých oblastí. „*Podotýkám, že podle jistých zpráv, byli vedoucí úředníci okresní nemocenské pojišťovny v Lokti pro svoje politické přesvědčení zatčeni německými úřady a odvezeni do koncentračních táborů.*“

Velmi nelichotivý postoj vůči židovským právníkům a lékařům zaujaly také jednotlivé komory obou těchto profesí. Tento postoj se přímo týkal také Wilhelma Feiga, jelikož již 14. října 1938 vydalo Ústředí československých právníků (podporuje také Ústřední jednota čsl. lékařů) memorandum k vládě republiky, které mimo jiné zahrnovalo například tento bod: „*aby byla učiněna energická opatření, pokud jde o přítomný stav. Upozorňují na to [příslušné komory – pozn. A. V.], že ve svobodných povoláních jsou činní v nepoměrném počtu židé a že bude zapotřebí, aby přiměřeným opatřením účast židů v uvedených svobodných povoláních byla ihned omezena na takové procento, které odpovídá celkovému počtu obyvatelstva.*“ Smutnou skutečností zůstává, že již 5. února 1939 byl počet židovských advokátů snížen na 1,5 % z celkového počtu členů advokátní komory. Pozadu nezůstali ani lékaři, kteří již 16. března 1939, tedy den po okupaci zbytku Česko-Slovenska, odhlasovali okamžitý zákaz výkonu lékařské praxe všem lékařům neárijského původu. Tento zákon se tak stahoval primárně na židovské lékaře, a tudíž i na Wilhelma Feiga.

Skutečnost, že situace v novém státním útvaru nebude pro židovské etnikum příznivá, pochopilo záhy mnoho rodin. Množství z nich proto volilo možnost pokusit se emigrovat z republiky do některé ze západních zemí nebo USA. Často za svými příbuznými, kteří v těchto zemích žili. Taktéž Feigovi zvažovali možnost emigrace, ke které se nakonec odhodlali. Rozhodujícím faktorem pro úspěšnost takového pokusu byl ovšem především čas. Úřady byly přeplněny žádostmi o udělení cestovních pasů, a proto byl celý proces vycestování velmi zdoluhavý. Čas byl ale jednou z věcí, která židovským rodinám chyběla. Cestovní pas Feigovi obdrželi. Bylo to ale až 30. března 1939 – tedy v době, kdy již odchod z republiky nebyl téměř možný.

Feigovi tak museli zůstat v Praze, kde na ně začala stále více doléhat tíha antisemitských zákonů, které přišly společně s vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Například bylo židům zakázáno vlastnictví vybraných předmětů, nakupování daného typu zboží či byli donuceni odevzdat řidičské oprávnění. Dolehálo na ně všeobecné pohrdání a postupem času i strach z možnosti nuceného nastoupení do jednoho z transportů směřujícího do ghetta v Terezíně. Obava se nakonec stala oprávněnou, jelikož Feigovým bylo přiděleno místo v transportu Cc (20. 11. 1942 z Prahy do Terezína). Tady prožila rodina pohromadě téměř další rok. Poté byla v rámci transportu Dm (6. 9. 1943) přesunuta do Osvětimi.

Nevíme přesně, kdy Wilhelm, Alžběta a Erika Feigovi zemřeli. Jisté ovšem zůstává, že ani jejich oběť by neměla být zapomenuta, jako memento hrůz let 1938-1945.

Aleš Vopat

Vrchol kraslického Zámeckého vrchu, kde stával kraslický hrad (foto J. Boukal) (viz článek na str. 7).

Nouzová bankovka města Falknov v hodnotě 3 krejcarů z období let 1848–1849 (viz článek na str. 20).